

Danmark og den hellige krig

EN UNDERSØGELSE AF KORSTOGSBEVÆGELSENS INDFLYDELSE PÅ DANMARK CA. 1070-1169

AF

JANUS MØLLER JENSEN

I 1868 blev den franske greve Paul Riants bog om skandinavernes deltagelse i korstogsbevægelsen oversat fra fransk til dansk blot få år efter dens udgivelse.¹ I forordet til den danske udgave siges det, at et arbejde, der som dette gør den nordiske iver efter at blande sig i de verdensbegivenheder, der er til bedste for menneskehedens vel, bekendt, må påskønnes af enhver fædrelandsven. Riant havde »ved dette sit Arbeide ... mægtig bidraget til at gjøre det indlysende for den hele Verden, at der under Nordens Iis altid luer en glødende Varme, rede til at flamme op for Alt hvad der er ædelt og stort, og at navnlig på Korstogenes Tid Brødrene i Norden stadig fulgte med levende Deeltagelse alt hvad der angik deres Troesbeslægtede i det fjerne Østerland«. ² På trods af de nationale overtoner er det værd at bemærke sig, at korstogsbevægelsen ikke opfattes som noget fremmed for danskerne. Tværtimod fremstår det, at pligten til at forsvare kristendommen og befri det hellige land var noget, Danmark selvfølgelig måtte deltage i.³ Riants værk behandler med stor grundighed netop deltagelsen i korstogene til Palæstina, men grundet værkets omfang er visse 'relaterede emner' udeladt. Blandt andet »Beretningen om de hellige Krige, der prædikedes i Norden

¹ Paul Riant, *Expéditions et pèlerinages des Scandinaves en Terre Sainte au temps des croisades* (Paris, 1865). Paul Riant, *Skandinavernes Korstog og Andagtsreiser til Palæstina (1000-1350)* (København, 1868). Jeg vil gerne takke mag. art., lektorvikar Michael H. Gelting for at have øst af sin store viden om middelalderen og lektor, ph.d. Kurt Villads Jensen, der begge har læst og kommenteret adskillige versioner af dette arbejde. Meliora eis, falsa mihi.

² Ibid., p. vii-viii.

³ Samme opfattelse og vurdering ligger til grund for behandlingen af emnet hos Vedel Simonsen, *Udsigt over Nationalhistoriens ældste og mærkeligste Perioder*, vol. 2, hf. 2: 'Historisk Udsigt over Nordiske Valfarter og Korstog til det hellige Land og sammes væsentligstes Følger for Norden' (København, 1813), specielt p. 34-39, *passim*.

imod de hedenske Slaver« og ikke mindst »Belysningen af den Indflydelse, disse Tog imod Venderne have kunnet udøve paa Togene til Palæstina«. Dette arbejde blev aldrig ført ud i livet, selvom der var planer om det. Dette er en meget stor mangel, da der i den danske historiografi længe har været en meget udtalt fornægtelse af enhver forbindelse mellem korstogsbevægelsen og de krige, den danske kongemagt og kirke udkæmpede med de hedenske nabofolk. Hal Koch siger i bind 3 af Politikens Danmarkshistorie fra 1963: »Korstog har under alle former været en mærkelig foreteelse, men ikke desto mindre har utallige mennesker kunnet lide at drage på korstog – formodentlig fordi man her har fundet en sindrig metode til på samme tid at kunne kæmpe for Vorherres og egne interesser ... Korstogenes fantastiske og forargelige skuespil begyndte kort før 1100. I første omgang kom Danmark ikke med. Man var ganske vist heroppe ivrig for at betragte venderkampene som »korstog«, men en sådan fortolkning af de danske togter over Østersøen er lige lovlig velvillig«. Det fremgår ikke klart af sammenhængen for hvem fortolkningen er 'lige lovlig velvillig': Historikeren eller folk i samtiden. Koch kunne mene for dem begge, for det er i hvert fald sikkert, at »de danske bestræbelser ingenlunde gik ud på at omvende nogen til kristendommen, men på at røve og plyndre«. ⁴ Også Niels Skyum-Nielsen betragtede korstogene mod venderne som et rent skalleskjul for økonomisk udbytning. Han siger, efter at have konstateret, at hedenskabet havde bidt sig fast på Østersøens sydlige bredder, at: »Folkene på disse steder kunne ikke blot bekriges eller plyndres, som traditionen bød. De kunne udbyttes med en sød fornemmelse af, at Herren var med«. ⁵ Dette er fuldstændigt at fornægte det religiøse liv og kirkens indflydelse på det danske samfund i middelalderen. Samtidigt afslører det en udbredt misforståelse af, hvad korstogsbevægelsen og derfor et korstog egentlig er.

Selvom der har været få skridt i retning af en anderledes betragtningsmåde, ⁶ er et egentligt forsøg på opgør med denne opfattelse ikke

⁴ Hal Koch, 'Kongemagt og kirke 1060-1241', *Danmarks Historie*, ed. John Danstrup et al., vol. 3 (Politikens Forlag, 1963), p. 339-340.

⁵ Niels Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave* (Danmarkshistorie uden retouche, vol. 3) (København, 1971), p. 63.

⁶ F.eks. se Kai Hørby, 'Danmark og korstogene. Momenter i pavernes og kongernes politik', i *Festskrift til Olaf Olsen på 60-års dagen 7. juni 1988* (København, 1988), p. 201-206; Inge Skovgaard-Petersen, 'Wendenzüge – Kreuzzüge', i Michael Müller-Wille (ed.), *Rom und Byzans im Norden. Mission und Glaubenswechsel im Ostseeraum während des 8. -14. Jahrhunderts* (Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 1997, nr. 3:I) (Stuttgart, 1997), vol. I, p. 279-89; Michael Andersen, 'Ad Pommern til', *Skalk*, 1992, hf. 2, p. 22-30.

slået igennem i Danmark.⁷ Den engelske historiker Eric Christiansen siger i sin bog *The Northern Crusades*, at både danskere, polakker og saksere var godt bekendt med korstogsideaen og tvangsomvendelse. De havde selv deltaget og endda selv været udsat for det sidste.⁸ Der er for ham ingen tvivl om, at krigerne ført i kristendommens navn i Østersøområdet skal ses som udløbere af korstogsideaen, men efter 1147 blev krigen mod de hedenske slaver ført uden det normale pavelige 'apparatus', dvs. uden pavelig autorisation, ingen prædiken eller løfter om korstogsprivilegier. Alligevel kan »the campaigns of Henry the Lion and Valdemar against the Wends ... be viewed as wars carried on successfully in the shadow of the unsuccessful 1147 crusade«. ⁹ Altså i direkte forlængelse af 1147 korstoget, men uden at være rigtige korstog. Dette er en problemstilling, der direkte knytter sig til behandlingen af vendertogterne i den danske historiografi: Hvad er et korstog? Det er til besvarelsen af dette spørgsmål, vi først må vende os for at finde ud af, hvad det er vi overhovedet undersøger, og hvilke spørgsmål vi må stille til det danske kildemateriale. Undersøgelsen tager sit udgangspunkt i 1070'erne, hvor Danmark blev en del af reformpavedømmets forsøg på at knytte verdslige fyrster til sig, der kunne kæmpe kirkens sag. Herfra skal Danmarks tilknytning til korstogsbevægelsen følges med særligt henblik på krigerne mod venderne indtil Valdemar den Stores og Absalons indtagelse af Rygen i 1169, efter hvilken korstogsbevægelsen uden tvivl bestemte forholdet mellem kristne og ikke-kristne i området omkring Østersøen.

⁷ En undtagelse er projektet ved Syddansk Universitetscenter 'Denmark and the Crusading Movement' støttet af Statens Humanistiske Forskningsråd, ved Kurt Villads Jensen, John Lind, Carsten Selch Jensen og Ane Bysted. Flere udgivelser er på vej, der vil repræsentere et sådant opgør (se projektets hjemmeside www.ou.dk/hum/kvj/crusade/crusade_home.html). Uden for Danmark har Jeffrey Ashcroft vist, at Henrik Løve opfattede sig selv og de krige han førte i lyset af korstogene og at han fra o. 1170 blev fremstillet som en korsfarerfyrste i kilderne, 'Konrad's *Rolandslid*, Henry the Lion, and the Northern Crusade', *Forum for Modern Language Studies*, vol. 22, hf. 2, 1986, p. 184-208.

⁸ Eric Christiansen, *The Northern Crusades. The Baltic and Catholic Frontier 1100-1525* (Penguin Books, new ed. 1997), p. 54.

⁹ *Ibid.*, p. 65; Peter Peep Rebane giver udtryk for samme opfattelse i 'Denmark, the Papacy and the Christianization of Estonia', i *Gli inizi del cristianesimo in Livonia-Lettonia. Atti del colloquio internazionale di storia ecclesiastica in occasione dell'VIII centenario della chiesa in Livonia (1186-1986). Roma, 24-25 Giugno 1986* (Pontificio Comitato di Scienze Storiche. Atti e Documenti, vol. 1) (Città del Vaticano, 1986), p. 171-201, her p. 171. Se også hans *Denmark and the Baltic Crusade, 1150-1227* (Xerox University Microfilms, 1975).

I. Hvad er et korstog?

Ordet korstog – *cruciata* o.l. – blev anvendt sjældent og først meget sent i middelalderen. Når vi idag taler om korstog, står der i de middelalderlige kilder *iter*, *peregrinatio* eller *expeditio*. De, der deltog i korstogene, omtalte ofte sig selv som *cruce signati* eller *peregrini*, men selve betegnelsen *cruce signati* blev først en egentlig teknisk term i kanonisk lov i slutningen af det 12. århundrede.¹⁰ Når vi idag bruger ordet korstog, er det altså en moderne betegnelse, der skal søge at udtrykke, hvad der lå bag brugen af disse middelalderlige ord.¹¹ Det bliver altså af vital betydning, hvordan vi idag har defineret korstog, når vi skal undersøge, hvordan det fik betydning i Danmark. I den moderne historiografi træder to betragtningsmåder op mod hinanden: Den traditionalistiske og den pluralistiske.¹² Traditionalisterne mener, at rigtige korstog gik til det hellige land og derfor ophørte efter 1291, da de sidste kristne besiddelser faldt til muslimerne. Pluralisterne betragter korstog mere bredt og forsøger at inddrage dets forskellige manifestationer i definitionen som f.eks. kampene i Baltikum, Spanien og internt i Europa, ved først og fremmest at sige, at det var pavelig autorisation, der afgjorde, om noget

¹⁰ James A. Brundage, 'Cruce signari': The Rite for taking the Cross in England', *Traditio*, vol. XXII, 1966, p. 289-310, her p. 291. Ordet korstog både på engelsk 'crusade' og tysk 'kreuzzug', hvor vi har det danske ord fra, blev først 'opfundet' i det 18. årh., Hans Eberhard Mayer, *The Crusades*. Oversat af J. Gillingham (Oxford, 1990), p. 14. Se Carl Erdmann, *The Origin of the Idea of Crusade*. Oversat af M.W. Baldwin og W. Goddard (New Jersey, 1977), p. xv; Ernst-Dieter Hehl, 'Was ist eigentlich ein Kreuzzug?', *Historische Zeitschrift*, vol. 259, hf. 2, p. 297-336, her p. 298; Giles Constable, 'The Second Crusade as Seen by Contemporaries', *Traditio*, vol. 9, 1953, p. 213-279, her p. 237, n. 130; idem, 'Medieval Charters as a Source for the the History of the Crusades', i E.W. Edbury (ed.), *Crusade and Settlement: Papers read at the First Conference of the Society for the Study of the Crusades and the latin East and Presented to R.C. Smail* (Cardiff, 1985), p. 73-89, her p. 75; M. Markowski, 'Crucesignatus: its origin and early usage', *Journal of Medieval History*, vol. 10, 1984, p. 157-165. For gennemgang af betegnelserne på færdene og deltagerne i det første korstog, se Jonathan Riley-Smith, 'The First Crusade and St. Peter', i B.Z. Kedar et al. (ed.): *Outremer. Studies in the History of the Crusading Kingdom of Jerusalem* (Jerusalem, 1982), p. 41-63.

¹¹ Ikke som man kan læse i f. eks. Kim Esmark & Brian Patrick McGuire, *Europa 1000-1500* (Roskilde, 1999), p. 236, at man i middelalderen kaldte korstog for *peregrinatio*. Det er os, der kalder middelalderens *peregrinatio* for korstog! Det er en vigtig pointe i opfattelsen af begrebet korstog som en historisk konstruktion. I øvrigt en af de få fremstillinger på dansk, der tager de religiøse aspekter ved korstoget alvorligt og fokuserer på krigen som en bodshandling, *ibid.*, p. 236-39.

¹² Se Jonathan Riley-Smith, 'The Crusading Movement and Historians', i idem ed., *The Oxford Illustrated History of the Crusades* (Oxford, 1995), p. 1-12; Mayer, *The Crusades*, p. 312-13.

var et korstog eller ej.¹³ Eksempelvis definerer den engelske historiker Jonathan Riley-Smith korstoget på følgende måde: »A crusade was a holy war fought against those perceived to be external or internal foes of Christendom for the recovery of Christian property or in defence of the Church or Christian people«. ¹⁴ Korstoget var »a holy war authorized by the pope, who proclaimed it in the name of God or Christ«. ¹⁵ Korsfarere havde samme retslige status som pilgrimme ved midlertidigt at være underlagt kirkeretten og nyde beskyttelse af deres person, ejendom og familie. ¹⁶ Riley-Smith vender sig dog selv mod en alt for snæver brug af sådanne definitioner, idet mange fænomener i samtiden, siger han, udsprang af korstoget, men er ikke omfattet af definitionen. Eksempelvis er de militære ordener således ikke korsfarere efter denne definition, idet de ikke aflagde pilgrimsløftet, der i sig selv var en midlertidig forpligtelse, hvorimod indtræden i ridderordnerne betød en stedsevarende forpligtelse til at forsvare kristendommen. Derfor er det bedst »to consider crusades as expressions of a crusading movement which underlay them and found other outlets as well«. ¹⁷ Problemet med Riley-Smiths definition er imidlertid, at den ikke dækker de ideer, der lå til grund for korstogene og dermed heller ikke kan forklare deres virkning i Danmark. At der ikke fandtes en egentlig teknisk term, der kunne udtrykke, hvad der var et korstog og hvori dette bestod, har fået den engelske historiker Christopher Tyerman til at stille spørgsmålet, om der overhovedet fandtes korstog i det 12. århundrede. ¹⁸ Denne kritik mister noget af sin brod, idet han mest synes at vise, at korstog, som vi definerer det, ikke fandtes i middelalderen. Det betyder jo ikke, at

¹³ Først og fremmest Jonathan Riley-Smith, *What Were the Crusades?* (Macmillan, 1977; 2. ed. 1992). Heraf følger også, hvorfor den pluralistiske definition logisk må udelukke de såkaldte folke-korstog og visse kampagner i Baltikum, f.eks. Christiansen ovenfor n. 8 og 9. Se Norman Housley, *The Later Crusades. From Lyon to Alcazar 1274-1580* (Oxford, 1992), p. 2-3. Jf. kritikken af både den pluralistiske og traditionalistiske position, som denne undersøgelse et langt stykke hen ad vejen er enig i, Christopher Tyerman, *The Invention of the Crusades* (London, 1998). p. 1-7.

¹⁴ Jonathan Riley-Smith, *The Crusades. A Short History* (London, 1996), p. xxviii.

¹⁵ Jonathan & Louise Riley-Smith, *The Crusades. Idea and Reality, 1095-1274* (London, 1981), p. 1.

¹⁶ Jonathan Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading* (London, 1993), p. 24, 83-85; idem, *What Were the Crusades?*, p. 74.

¹⁷ Riley-Smith, *The Crusades. A Short History*, p. xxx.

¹⁸ *The Invention of the Crusades*, opr. trykt som artikel: 'Were There any Crusades in the Twelfth Century?', *English Historical Review*, vol. 110, 1995, p. 553-577. Riley-Smith har kritiseret denne indfaldsvinkel for at kræve for stor præcision ('Erdmann and the Historiography of the Crusades, 1935-1995', i L. García-Guijarro Ramos (ed.): *La primera cruzada, novecientos años después: el concilio de Clermont y los orígenes del movimiento cruzado* (Castellón, 1997), p. 17-29), men pointen er netop, at man ikke kan være præcis.

folk i samtiden ikke mente, der var sket noget afgørende nyt efter 1095-99, der krævede en særlig forklaring eller udlægning.¹⁹ Som det blev opfattet af kronikørerne, havde Gud indstiftet den hellige krig, det vi kalder korstoget, som et led i sin plan med mennesket og dets vej til frelse og det evige liv.²⁰ Da pave Urban II prædikede korstoget i Clermont 1095, lagde han i forlængelse af det gregorianske reformprograms tanker stor vægt på den enkeltes *intentio* – hans motiver for at deltage i krigen.²¹ I årene 1096-1099 begyndte en institutionalisering af den af Gud iværksatte krig, som gjorde den mindre afhængig af den enkeltes motiver. Hvor den for Urban var afladsgivende i forhold til den enkeltes *intentio* og anger, løsrev den sig til en vis grad (anger er altid forudsætningen for aflad) fra det enkelte menneske og stod alene som begreb og institution. Det er tydeligt i Paschalis II's brev til ridderne i St. Gimignano: »Guds ene katolske kirke bekræfter, at der kun er én tro ... i sandhed, hvis en af Jer har tilintetgjort en af gudsbespotterne for retfærdighedens forsvar, skal det ikke holdes for mord. For I bærer våbnene lovligt til forsvar af retfærdigheden, og alle love og al ret (*omnes leges omniaque jura*) tillader at bekæmpe vold med vold (*vim vi repellere*) ... adlyder I Guds kirke og forbliver i dens tro tjeneste, vil den alvidende Gud gennem apostlenes bønner løse Jer fra al Jeres skyld og lede Jer til det eviges liv«. ²² Det er her de objektive retsregler, der træder i stedet for

¹⁹ Se kommentar Marcus Bull, 'The Roots of Lay Enthusiasm for the First Crusade', *History*, vol. 78, hf. 254, 1993, p. 353-372, her p. 353-55 og Gerd Althoff, 'Nunc fiant Christi milites, qui dudum exstiterunt raptos. Zur Entstehung von Rittertum und Ritterethos', *Saeculum*, vol. 32, hf. 4, 1981, p. 317-333.

²⁰ Guibert af Nogent, *Gesta Dei per Francos*, i *Recueil de historiens des croisades. Historiens occidentaux*. Ed. Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, vol. 1-5 (1844-95) [herefter: RHC], vol. 4, p. 117-263, her p. 124; *Fulcheri Carnotensis Historia Hierosolomytana*, ed. Heinrich Hagenmeyer (Heidelberg, 1913) [herefter: Fulcher af Chartres], p. 136-37; Ralph af Caen, *Gesta Tancredi in expeditione Hierosolomytana*, RHC, vol. 3, p. 603-716, her p. 605-6; *Chronica Monasterii Casinensis*, ed. H. Hoffmann (Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspicii societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi, ed. G.H. Pertz et al., 1826 ff. [herefter: MGH], Scriptorum [herefter: SS], vol. 34) (Hannover, 1980), p. 475.

²¹ »Quicumque pro sola devotione, non pro honoris vel pecunie adeptione, ad liberandam ecclesiam Dei Hierusalem profectus fuerit, iter illud pro omni penitentia ei reputetur«, Robert Somerville, *The Councils of Urban II, vol. I, Decreta Claromontensia* (Annuaire Historiae Conciliorum, suppl. 1) (Amsterdam, 1972), p. 74. I et brev til biskop Godfred af Lucca holdt han ikke drab på en ekskommunikeret for mord, men gerningsmanden skulle alligevel pålægges en bod, da der pga. den menneskelige svagheit kunne have ligget et nedrigt motiv bag, ep. 122, i J. P. Migne (ed.), *Patrologiae cursus completus, Series Latina*, 221 vols, 1844-64 [herefter: PL], vol. 151, sp. 394. Dette vil blive udførligere behandlet i mit speciale.

²² PL, vol. 163, sp. 366.

den enkeltes *intentio*.²³ Dette objektive sæt af retsregler, hvis fundament er den retfærdige sag, kommer meget nær et koncept i middelalderen, som vi kan kalde korstog. Heraf følger, og det er den væsentlige konklusion, man derimod må drage af Tyermans undersøgelse, at det ikke er muligt, som Riley-Smith mener, at opstille en skabelonagtig korstogsdefinition, der søger at dække hele perioden, da dette sæt af retsregler ændredes, præciseredes og blev diskuteret gennem hele middelalderen.²⁴ Det vil for det danske materiales vedkommende ikke give mening at se efter, om det passer ind i en sådan skabelon, der nødvendigvis er præget af, hvad korstoget blev til med tiden. I stedet må man spørge, om de danske kilder passer ind i det europæiske mønster for opfattelsen af ikke-kristne og den ideologiske baggrund for retten til at føre krig. Jeg vil i det følgende ud fra disse betragtninger søge at gøre rede for størrelsen af Danmarks engagement i og tilknytning til korstogsbevægelsen, og hvorledes denne påvirkede forholdet til og opfattelsen af Danmarks hedenske nabofolk.

II. Korstogstankens indflydelse på Danmark indtil 1147

Tiden indtil det første korstog

Kan Danmark have reageret positivt på Urbans opfordring som de øvrige europæiske lande? Allerede under pave Alexander II var der blevet skabt en tæt kontakt mellem Svend Estridsen og ærkediakon Hildebrand i Rom.²⁵ Denne forbindelse ser det ud til, at både Svend og Hildebrand søgte at udbygge, efter at Hildebrand blev valgt til pave i 1073 under navnet Gregor VII.²⁶ I et brev til Svend, hvor han beklagede, at

²³ Ernst-Dieter Hehl, *Kirche und Krieg im 12. Jahrhundert. Studien zu Kanonischem Recht und Politischer Wirklichkeit* (Monographien zur Geschichte des Mittelalters, vol. 19) (Stuttgart, 1980), p. 20.

²⁴ Ligeledes Ernst-Dieter Hehl, 'Was ist eigentlich ein Kreuzzug?', p. 297-336 og Laetitia Boehm, '»Gesta Dei per francos« – oder »Gesta Francorum«? Die Kreuzzüge als historiographisches Problem', *Saeculum*, vol. 8, 1957, p. 43-81.

²⁵ Erich Caspar (ed.), *Das Register Gregors VII.* [herefter: Reg.] (MGH, *Epistolae selectae*, vol. 2, hf. 1-2) (Berlin, 1955), bog II, 51, p. 192: »Cum adhuc in ordine diaconatus eramus. sepe dilectionis tue litteras et legatos accepimus«; *Diplomatarium Danicum* (København, 1938ff) [herefter: DD], I:2, nr. 11. Se ibid. nr. 5, 6 og 7.

²⁶ Svend var en af de få personer, der modtog et brev fra Gregor, hvor han beretter om sin udnævnelse, Reg. I, 4, p. 7 = DD I:2, nr. 10. Bonizo af Sutris efterretning om, at Henrik IV modtog et brev (*Liber ad amicum*, MGH, *Libelli di lite*, vol. I, p. 601) holdes for usandsynligt af H.E.J. Cowdrey, *Pope Gregory VII, 1073-1085* (Oxford, 1998), p. 92, n. 64, på baggrund af den manglende registrering, men argumentet i sig selv udelukker ikke dette brev eksistens.

der havde været en pause i forbindelsen, ønskede Gregor at vide, hvorvidt Svend var rede til at sende krigere til hjælp for paven, hvis denne havde brug for det verdslige sværd («materiali gladio») *contra profanos et inimicos Dei*.²⁷ Svend har været *fideles sancti Petri*.²⁸ Derudover tilbød paven en meget rig provins til en af kongens sønner, som en dansk biskop havde informeret paven om, at Svend ville sende med en skare krigsfolk til kurien. Den blev beboet af usle og dorske kættere («viles et ignaui ... heretici»), men præcis hvilken provins, der var tale om, kan ikke siges med sikkerhed. Der er bred tilslutning til Ferdinand von Šišić's tese, at det drejede sig om Kroatien-Dalmatien, men udelukkes kan det ikke, at det drejede sig om en provins i Syditalien.²⁹ En provins i Syditalien ville passe bedre med ordlyden i brevet til Svend, hvor det udtrykkeligt siges, at provinsen er *non longe a nobis*. Måske var der blevet talt om dette tidligere under den kontakt, Gregor selv henviste til. Svend sendte en søn til kurien, men denne døde undervejs.³⁰ De breve, Gregor VII sendte til Danmark, må ses i sammenhæng med hans øvrige

²⁷ Reg. II, 51 = DD I:2, nr. 11.

²⁸ Denne betegnelse dækkede både over forbindelser til pavestolen af en mere feudal karakter (f. eks. Reg. I, 46, p. 69-71, hvor hertugen af Bourgogne, William Tête-Hardin, afkrævedes soldater til forsvar for Skt. Peter i henhold til den ed, han sammen med andre havde aflagt. Se også Reg. V, 4, p. 351-52), men betegnede også mere bredt alle, der fulgte og støttede Gregors politik: F. eks. Reg. II, 46, p. 69-71 og VII, 14, p. 478-79. Carl Erdmann, *The Origin of the Idea of Crusade*, p. 206-8; Ian S. Robinson, *Authority and Resistance in the Investiture Contest. The Polemical Literature of the Late Eleventh Century* (Manchester, 1978), p. 20. Der er intet vidnesbyrd på, at Svend har aflagt nogen form for officiel ed, men se August Fliche, *La Réforme grégorienne* (Spicilegium sacrum Lovaniense. Études et documents, vol. 9) vol. II: Gregor VII (Paris, 1926), p. 342-44.

²⁹ Ferdinand von Šišić, *Geschichte der Kroaten. I Teil bis 1102* (Zagreb, 1917), p. 269-73; Lothar Waldmüller, *Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn. Von der Völkerwanderung bis zum Ende der Arpaden (1311)*, (Konziliengeschichte, Reihe A: Darstellungen) (Paderborn, 1987), p. 82-89; P. Dominico Mandić, 'Gregorio VII e L'occupazione veneta della Dalmazia nell'anno 1076', i A. Pertusi (ed.), *Venezia e il Levante fino al secolo XV*; vol. I, del 1 (Firenze, 1973), p. 453-91, her p. 464. Følges af Danmarks Riges Breve, rk. 1, vol. 1-2, 789-1169, eds. C.A. Christensen, G. Hermansen og H. Nielsen (C.A. Reitzels Boghandel, 1975) [herefter: DRB, I:1-2], nr. 11, anm. 11; Cowdrey, *Pope Gregory VII*, p. 441. For Syditalien se Ferdinand Chalandon, *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, vol. I-II (Burt Franklin research & source works series, vol. 6) (New York, repr. 1960), vol. I, p. 240. Der flere gode argumenter for dette, som jeg vil behandle andetsteds.

³⁰ Historien er blevet godtaget i historieskrivningen pga. Adam af Bremens oplysning om, at Svend i 1072 sendte en søn, Magnus, til paven for at blive kronet, Adam af Bremen, 'Historia Hammaburgensis ecclesiae pontificum', ed. B. Schmiedler & W. Trillmich, i *Quellen des 9. Und 11. Jahrhunderts zur Geschichte des Hamburgischen Kirche und des Reiches*, ed. W. Trillmich & R. Buchner (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, vol. 11) (Darmstadt, 1968), p. 137-503, her Schol. 72, p. 354-55. Men dette årstal kan ikke passe, hvis der skal være en forbindelse til Kroatien, som siges hos

korrespondance og deres proveniensmæssige kontekst. Eksempelvis Gregors tredje brev til Svend 17. april 1075 udgør en del af en serie, der udgik fra Gregor samme dag til kongedømmerne i periferien af Europa og skal ses i et større europæisk politisk perspektiv.³¹ Det virkelige formål med denne serie af breve var at markere disse rigers uafhængighed af den tyske kejser. De var uafhængige enheder, hvis herskere svarede direkte overfor paven, og den indirekte adressat var således Henrik IV. Dette forhold var det, der også skulle markeres over for Svend.³² Konklusionen må i mine øjne være, at man i Danmark fra Svend Estridsens tid ikke var fremmed over for de kristne, europæiske tanker, og at jorden var gødet til at tage imod budskabet om kampen for befrielsen af den Hellige Grav og forsvaret af kristendommen i et fjernt land. Danmark var i høj grad involveret i dynastiske og politiske forbindelser i og med Europa. Især med det flamske fyrstehus, der skulle få en meget stor rolle under det første korstog.³³ Betydningen af denne forbindelse må ikke undervurderes, da meget tyder på, at det netop var gennem netværk af familieforbindelser, der alle var *fideles sancti Petri*, at budskabet om korstoget spredte sig.³⁴ Man havde altså tæt kontakt med de kredse og de folk, der modtog Urbans opfordring med så stor entusiasme. Dette indikerer, at man i Danmark også burde have reageret positivt på kaldet til korstog – og kilderne giver da heller ikke grund til at tro andet.

Cowdrey, *Pope Gregory VII*, p. 454. I så fald må der være tale om en anden søn, se Hans Olrik, *Konge og Præstestand i den Danske Middelalder*, vol. I-II (København, 1892), vol. I, p. 232. Scholion 72, der angiver året til 1072, er overleveret fra den danske Adam af Bremen tradition og må tillægges en vis vægt, Anne K.G. Kristensen, *Studien zur Adam von Bremen Überlieferung* (Skrifter udgivet af det Historiske Institut ved Københavns Universitet, vol. 5) (København, 1975). Disse to tekststeder underbygger altså ikke hinanden, men bestyrker billedet af forbindelsen til pavestolen. Cowdrey skriver op. cit. p. 441, at intet kom af henvendelsen til Danmark, for da var Svend allerede død, men det er i modstrid med ham selv, p. 456. Her følger han dateringen for kongens død til 1076 ud fra oplysningen i Anglo-Saxon Chronicle og det islandske materiale. Dette år foretrækkes i DRB I:1-2, nr. 9, 13 og 15; Walter Seegrün, *Das Papsttum und Skandinavien bis zur vollen- dung der nordischen Kirchenorganisation (1164)*, (Neumünster, 1967), p. 84-85.

³¹ Reg. II, 70-75, p. 229-38; Cowdrey, *Pope Gregory VII*, p. 423-25. Denne sammenhæng fremgår ikke af DD I:2.

³² Ibid., p. 629-33. Se også Rudolf Schieffer, 'Gregor VII. und die Könige Europas', *Studi Gregoriani*, vol. XIII, 1989, p. 189-211.

³³ H.E.J. Cowdrey, 'The Gregorian Reform in the Anglo-Norman Lands and in Scandinavia', *Studi Gregoriani*, vol. XIII, 1989, p. 321-352; Niels Lund, *Lið, leding og landeværn. Hær og samfund i Danmark i ældre middelalder* (Roskilde, 1996), p. 130, 187-208; Aksel E. Christensen, 'Tiden 1042-1241', i Aksel E. Christensen et al. (ed.), *Danmarks historie*, vol. I (København, 1977), p. 213-399, her p. 248; Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, p. 61-62.

³⁴ Jonathan Riley-Smith, *The First Crusaders, 1095-1131* (Cambridge, 1998), p. 93-105, især p. 96 og 100. Se Ian S. Robinson, 'The Friendship Network of Gregory VII', *History*, vol. 63, hf. 207, 1978, p. 1-22.

Dane fore mange thill Ierusalem

Vi har intet skriftligt vidnesbyrd om, at korstoget blev prædikeret i Danmark. Men vi har adskillige oplysninger i de skriftlige europæiske kilder om, at Urbans budskab nåede helt ud til alle egne af det kristne rige og deriblandt Skandinavien og Danmark.³⁵ Der er dog ingen grund til at udelukke *e silentio*, at korstoget skulle være prædikeret. Slet ikke, hvis mange danske deltog. I 1096, oplyser *Annales Islandorum Regii*, begyndte de nordiske landes deltagelse i korstogsbevægelsen.³⁶ *Annales Colbazenses* nævner, at »hoc anno Christianorum motio fuit Ierusalem super paganos« og at byen blev indtaget 1099 »a Christianis«. ³⁷ *Årbogen 1074-1255* siger: »dane fore mange thill Ierusalem att stride gen hedinge«. ³⁸ *Annales Lundenses* nævner også ekspeditionen til Jerusalem: »Hoc anno fuit mocio cristianorum euncium Ierusalem super paganos«. ³⁹ Det forekommer ikke så mærkeligt, at der i de danske annaler er blevet skrevet om en så væsentlig begivenhed som korstogets prædiken og Jerusalems befrielse. Men hvorfor er det kun *Årbog 1074-1255*, der nævner dansk deltagelse? *Årbogens* bevidste fravalg af alle internationale oplysninger bortset fra pavevalg har måske fået annalisten til at bruge danske i stedet for kristne, men under alle omstændigheder betyder brugen af kristne ikke en udelukkelse af danske.⁴⁰

Hvis annalerne ikke giver et fyldestgørende svar, så er de europæiske kilder fulde af vidnesbyrd om danskes deltagelse i det første korstog.⁴¹ I Albert af Aachens krønike berettes det, at der drog krigsskarer afsted

³⁵ Se for lignende eksempel Alan MacQuarrie, *Scotland and the Crusades 1095-1560* (Edinburgh, 1985), p. 9f.

³⁶ »Hofz Jorsalaferd af Nordlöndum / incipit expeditio Hierosolymitana e terris septentrionalibus«, *Scriptores Rerum Danicarum Medii Ævi*, ed. J. Langebek et P.F. Suhm et al., tomus I-IX (Hafniæ, 1772-1878) [herefter: SRD], vol. III, p. 48; Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 179, anser denne annal for meget vigtig og troværdig. Ligeledes Arne Bøe i KLN, vol. 9, sp. 215, der så vidt jeg kan se er den eneste skandinaviske historiker, der explicit siger, at de nordiske folk drog på korstog udelukkende med religiøse motiver (se dog også Ronald Grambo, 'Paradislængsel og hellig krig – et mentalitetshistorisk bidrag', *Nord Nytt*, nr. 40, 1990, p. 55-62, 127). Dog kan den tidligst være skrevet 1306, se G. Storm, *Islandske Annaler indtil 1578* (Christiania, 1888), p. xi.

³⁷ *Danmarks Middelalderlige Annaler*, ed. E. Kroman baseret på M. CL. Gertz', M. Lorenzen's og E. Jørgensen's udgaver (København, 1980) [herefter: DMA], p. 9.

³⁸ *Ibid.*, p. 17.

³⁹ *Ibid.*, p. 55.

⁴⁰ Anne K.G. Kristensen, *Danmarks ældste annalistik: Studier over lundensisk annalskrivning i 12. og 13. århundrede* (København, 1969), p. 27-30, foreslår et fælles anglo-normannisk forlæg. Selve formuleringen synes dog at kunne stamme fra *Annales Lundenses*, da der er delvis verbal overensstemmelse i de to notitser.

⁴¹ Se Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 174-201.

fra Danmark på Urbans opfordring.⁴² Ekkehard beretter, at grev Godfred af Lothringen drog afsted i år 1097 med mange soldater, hvori blandt der også befandt sig danskere.⁴³ William af Malmsbury fortæller, at denne 'amor' ikke blot havde bevæget de centrale regioner (*mediterraneas provincias*), men at alle, både de yderste øer og de barbariske nationer, havde hørt Kristi navn. Her mener han walisere, skotter, danskere (der forlod deres »uophørlige druk«) og nordmænd.⁴⁴ Blandt deltagere befandt sig Erik Ejegods bror Svend, der var draget af sted med 1500 mand.⁴⁵ Med Svend i det hellige land var også to bisper.⁴⁶ Der er i denne periode adskillige bispestole i landet, som kilderne intet lader os vide om, så historien kan meget vel være sand.⁴⁷ Ikke mindst fordi mange andre bisper deltog.⁴⁸ Undervejs fra Nikæa til belejringen af Antiochia i året 1097 faldt Svend i et baghold i Anatolien. Her, fortæller Albert af Aachen, blev han dræbt – efter at have kæmpet bravt sammen med den burgundiske prinsesse Florina, som håbede at blive gift med

⁴² »In quorum affirmatione terræ motus magnus factus est, nil aliud portendens quam diversorum regnorum iter moturas legiones, tam ex regno Franciæ, quam Lotharingiæ terræ, Theutonicorum simul et Anglorum, et ex regno Danorum«, Albert af Aachen, RHC, vol. 4, p. 274. Flere håndskrifter har »regione Danorum«, *ibid.*, n. 10.

⁴³ »Godefridus dux Lotharingiæ ... Romaniam attigit, ibique sociatis sibi tam Siciliae quam Græciæ, Danorum, Northmannorum ceterorumque transmarinorum exercitibus, immo universorum Christum colentium nationum auxiliis, frequenti congressu barbaros atterere coepit«, Ekkehard, MGH SS, vol. 6, p. 208-9. Bragt videre af *Annales Magdeburgenses*, MGH SS, vol. 16, p. 179.

⁴⁴ »Danus continuationem potuum ... reliquit«, *De Gestis Regum Anglorum* (Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores (Rolls Series), vol. 90, del I-II) (London, 1889. Genudg. 1964), del II, lib. IV, §348, p. 399.

⁴⁵ Albert af Aachen, RHC, vol. 4, p. 376. Svends familiære forbindelse til Erik er et omstridt spørgsmål. Både Albert af Aachen og William af Tyrus kalder ham kongens søn, SRD, vol. III, p. 633 og 634. I *Annales Patherbrunnenses*. Eine verlorene Quellenschrift des zwölften Jahrhunderts aus Bruchstücken wiederhergestellt von P. Scheff Boichorst (Innsbruck, 1870) [herefter *Ann. Path.*] kaldes han kongens broder, p. 104. Se Seegrün, *Das Papsttum und Skandinavien*, p. 106-107. Det er ikke sikkert, at *Ann. Path.* og Albert af Aachen omtaler samme konge. Var han søn af Svend Estridsen var han jo også Eriks broder.

⁴⁶ *Ann. Path.*, p. 104: »Nomina vero principum, qui profecti sunt, fuerunt: ... Godefridus dux Lotharingiæ et Baldewinus frater eius ... iter Ierosolimitanum agresse sunt. Praeterque hos: frater regis Danorum cum duobus episcopis«. Bragt videre af *Annalista Saxo*, MGH SS., vol. 6, p. 730; Seegrün, *Das Papsttum und Skandinavien*, p. 107; modsat Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 206, n. 1.

⁴⁷ Ifølge *Series episcoporum ecclesiae catholicae occidentalis ab initio usque ad annum mcxcvii*, ed. Odilo Engels & Stefan Weinfurter, rk. VI: Britannica, Scotia et Hibernia, Scandinavia, vol. II: Archiepiscopatus Lundensis (Stuttgart, 1992) er flg. muligheder tilstede: Århus, p. 41-42, Børglum, p. 50, Odense, p. 58-59, Ribe, p. 69-70, Schleswig, p. 107 og Viborg, p. 119.

⁴⁸ *Ann. Path.*, p. 104.

ham efter de troendes sejr.⁴⁹ Historien om Florina blev forkastet af kildekritikken, men menes nu at indeholde en sand kerne.⁵⁰ Florina minder i mistænkelig grad om Fiona – Fyn på latin⁵¹ – så måske er det biskoppen af Odense, der på grund af ‘Alberts hang til erotiske historier’ er blevet til en burgundisk prinsesse?⁵² Men det rokker ikke ved konklusionen, at budskabet havde givet genlyd i Danmark. Det lader til, at der var adskillige personer i Danmark, der havde taget korset i den første periode, men endnu ikke havde opfyldt deres løfter, da lederen af korstoget, den pavelige legat Ademar af Le Puy i 1097 skrev hjem til Europa fra belejringen af Antiochia specielt til Norden (versus Aquilonem in partibus septemtrionis). Han opfordrede her folk til at drage afsted og indfri deres løfter under trussel om ekskommunikation.⁵³ I lyset af dette er der ingen grund til at betvivle, at der har været mange danske i de mange hære, der samlede sig og drog mod det hellige land i årene 1096 og 1097. Samtidig ser det ud til, at bevæggrundene til deres opbrud og reaktionen på pavens opfordring ikke har adskilt sig i nogen væsentlig grad fra deres trosfæller og beslægtede i Europa.

Erik Ejegods pilgrimsrejse og korstog

I 1101 besluttede den danske konge Erik Ejegod at drage til Jerusalem. Generelt bliver denne færd opfattet som en fredelig pilgrimsfærd,⁵⁴

⁴⁹ Albert af Aachen, RHC, vol. 4, p. 376-77.

⁵⁰ Heinrich von Sybel, *Geschichte des ersten Kreuzzugs* (Düsseldorf, 1841), p. 404 (2. ed. 1881, p. 339, n. 4). Sybels afvisning af historien om Florina byggede på manglende oplysninger om hende i det burgundiske materiale, der var behandlet grundigt af Urbaine Plancher i midten af 1700-tallet (*Histoire generale et particuliere de Bourgogne avec des notes, des dissertations et les preuves justificatives*, vol. I-III (1739-1748), her vol. I, p. 280). Men hun anses for sandsynlig korsfarer hos Riley-Smith, *The First Crusaders*, p. 205. Dette hænger bl.a. sammen med opfattelsen af Alberts troværdighed som kilde, se f.eks. nu Susan B. Edginton, ‘The First Crusade: reviewing the evidence’, i *The First Crusade. Origins and Impact*, ed. Jonathan Phillips (Manchester, 1997), p. 55-77.

⁵¹ Jeg takker Michael H. Gelting for at gøre mig opmærksom på dette forhold.

⁵² Peter Knoch, *Studien zu Albert von Aachen. Der erste Kreuzzug in der deutschen Chronistik* (Stuttgart, 1966), p. 207 med n. 26.

⁵³ Heinrich Hagenmeyer (ed.), *Epistolæ et chartæ ad historiam primi belli sacri spectantes quæ supersunt ævo æquales ac genuinæ. Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100. Eine Quellensammlung zur Geschichte des ersten Kreuzzuges* (Innsbruck, 1901), p. 141-42; jf. *ibid.*, p. 61. Paschal II truede i december 1099 alle, der ikke havde opfyldt deres løfter med ekskommunikation og opfordrede alle bisper og abbeder til at sørge for dette, *ibid.*, p. 174-75. Se Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, p. 123-25

⁵⁴ F. eks. Martin Schwartz Lausten, *Kirke og Synagoge. Holdninger i den danske kirke til jødedom og jøder i middelalderen, reformationstiden og den lutherske ortodoksi* (Kirkehistoriske Studier, 3. rk., vol. 1) (Akademisk Forlag, 1992), p. 49-50; Malcolm Barber, *The Two Cities. Medieval Europe 1050-1320* (London, repr. 1995), p. 384.

men meget tyder på, at Erik var draget ud på et regulært korstog. Erik var taget til Rom i 1098 for at møde paven og få sin bror Knud helgenkåret.⁵⁵ Måske er han her blevet overtalt til at drage på korstog eller selv blevet grebet af den generelle korstogsbegejstring, der vækkedes i Norditalien på denne tid. Korstoget blev diskuteret på koncilet i Bari 1098, hvor Erik mødte paven, og Urban II havde i foråret 1099 bemyndiget biskoppen af Milano til at prædike korset i Lombardiet, hvor der med nyheden om Jerusalems erobring 15. juli samme år var stærk respons.⁵⁶ Under alle omstændigheder drog Erik kort efter sin hjemkomst afsted mod det hellige land. Saxo giver en anden forklaring på kongens afrejse: At han under en harpes fortryllelse på hjemrejsen fra sin første rejse skulle være gået amok og have slået fire mand ihjel.⁵⁷ Som følge heraf udredte han fuld mandebod i henhold til hirdloven, og for at sone sin bod besluttede han at tage på pilgrimsfærd (peregrinatio) til »Iudæa«.⁵⁸ Han proklamerede sin beslutning på Viborg ting, og fra hele riget bragte riddere ham nu penge og proviant til rejsen. Inden længe var et følge bestående af 3000 ryttere og fodfolk samlet omkring kongen.⁵⁹ Markús Skeggjason fortæller, at den tapre konge [Erik] fik lyst til at helbrede sine indre sår. Han drog med en kraftig skare fra nord for at frelse sin sjæl. Han beredte sig på en herligere verden, og han rejste bort for at lære »Jorsalbygden«, fredsikret, at kende. Kongen ville erhverve sig et herligt liv [i himlen].⁶⁰ Blot få år før i 1088 var biskoppen

⁵⁵ Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, p. 16; Seegrün, *Das Papsttum und Skandinavien*, p. 111. Se Carsten Breengaard, *Muren om Israels Hus. Regnum og sacerdotium i Danmark 1050-1170* (København, 1982), p. 163-66.

⁵⁶ Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, p. 123-24; Landulf den yngre af Milano, 'Historia Mediolanensis', MGH SS, vol. 20, p. 22; Riley-Smith, *The First Crusade. A Short History*, p. 34-35; Hans Olrik, *Danske Helgeners Levned* (København, 1893-94), p. 118, n. 3. Markús Skeggjason, 'Eiríksdrápa', *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ed. Finnur Jónsson [herefter: *Eiríksdrápa*], vol. 1A (København, 1967), p. 444-53 og vol. 1B (København, 1973), p. 414-20, fortæller kap. 11, at Erik tog til Bari: »Fyrsten ville støtte Guds rige; til gengæld vil Guds venskab beskytte kongen« (vol. 1B, p. 416) og paven Urban II opfyldte hans ønske om at oprette et dansk ærkebispesæde (kap. 13-14, vol. 1B, p. 416).

⁵⁷ *Saxos Danmarks Historie*, oversat af Peter Zeeberg, vol. 1-2 (København, 2000) (heretter: Zeeb.), 2:115-16; *Saksens Danesaga*, vol. I-IV. Oversat af Jørgen Olrik (København, 1906-9) [heretter: Sakse], vol. III, p. 88-89; *Saxonis Gesta Danorum*, vol. I, recognoverunt et ediderunt J. Olrik & H. Ræder (København, 1931) [heretter: Saxo], p. 335³²-336²³.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 336²⁴⁻²⁶. Jf. det helt parallelle eksempel i *The Chronicle of Man*, der beskriver kongen af Man, Lagmanns, deltagelse i det første korstog, Macquarrie, *Scotland and the Crusades*, p. 11 med n. 20.

⁵⁹ Sakse, vol. III, p. 90; *Knytlinge Saga*. Knud den Store, Knud den Hellige, deres Mænd, deres Slægt. Oversat af J. P. Ægidius med indledning og noter ved H. Bekker-Nielsen og O. Widding (København, 1977), kap. 79.

⁶⁰ *Eiríksdrápa*, vol. 1B, p. 419, vol. 1A, p. 450.

af Roskilde, Svend Nordbagge, draget på pilgrimsfærd til det hellige land. Han ville drage over Byzans til Jerusalem. Han nåede aldrig frem, men fandt sin sidste hvile på Rhodos.⁶¹ Han var draget på pilgrimsfærd (»arreto peregrinandi labore«)⁶² for at sone det danske folks bod (»Ierosolimamque adire penitendo (per) peregrinationem elegit«).⁶³ Der er en væsensforskel på disse to pilgrimsfarter fra slutningen af det 11. århundrede, der ikke blot kan forklares ved, at det henholdsvis var en lægmand og en gejstlig, der drog afsted, som afspejler det skift, Urbans kald til korstog betød. I begge tilfælde havde man påtaget sig en bodsgerning, men Erik drog afsted med et stort hærfølge. Det ser ud til, at Erik havde afgivet et korstogsløfte, altså havde en krigsfærd i tankerne. Hvorfor skulle ellers så mange soldater slutte op om ham? Det var på samme tid, det første korstogs såkaldte tredje bølge begyndte at bevæge sig mod det hellige land, bestående af folk, der endnu ikke havde opfyldt deres løfter, desertører fra krigen (f.eks. Stephen af Blois) og folk, der blev grebet ved nyheden om Jerusalems fald.⁶⁴ Eriks hustru Bodil skulle også med, men dette var ikke et særsyn blandt deltagere på det første korstog. Således kendes navnene på seks kvinder ud over Florina, der drog afsted med deres mænd.⁶⁵ Markús Skeggjason fortæller, at både Philip I af Frankrig og kejser Henrik vidste besked med kongens fortsæt og sendte kostbare gaver og tilbød frit lejde gennem deres lande.⁶⁶ Da Erik døde på Cypren i 1103, fortsatte hans mænd og dron-

⁶¹ »Sed cuius Græcia pietitam vidit, morte Rhodos aspexit«, Saxo, p. 331; 'Chronicon Roskildense', *Scriptores Minores Historiæ Danicæ Mei Ævi*, ex codicibus denvo recensvit M. Cl. Gertz, vol. I-II (København, 1917-22; reprografisk genudgivet 1970) [herefter: SM], vol. I, p. 24-25.

⁶² Saxo, p. 33126.

⁶³ 'Chronicon Roskildense', SM, vol. I, p. 2425-26. For den opfattelse, at Svend Nordbagges pilgrimsfærd gælder det danske folks bod, og ikke hans egen, se *Roskildekrøniken*, oversat og kommenteret af Michael H. Gelting (Højbjerg, 1979), p. 55.

⁶⁴ Se Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, p. 120-134; Idem, *The First Crusade. A Short History*, p. 18-39. Denne tredje bølge blev også beskrevet i de danske annaler, *Annales Colbazenses*, sub. a. 1101: »Iterum motio facta euntium Ierusalem« og *Annales Lundenses*, sub a. 1101: »Item mocio facta est euncium Ierusalem«, DMA, p. 9 og 55.

⁶⁵ Elvira af Leon-Kastillien, Emeline (gift med Fulcher af Buillion), Godehilde af Tosny, Hadvide af Chiny og Humberge af Le Puiset, Riley-Smith, *The First Crusaders*, p. 107, n. 19. Om Florina se ovenfor. For kvindens retslige status under et korstog, se James A. Brundage, 'The Crusaders Wife: A Canonistic Quandary', *Studia Gratiana*, vol. XII, (Collectanea Stephan Kuttner II), 1967, p. 425-441 og idem, 'The Crusader's Wife Revisited', *Studia Gratiana*, vol. XIV, 1967, p. 241-251.

⁶⁶ Eiríksdrápa, vol 1B, p. 417-18. Der blev lagt mærke til Eriks færd uden for Danmark, *Ann. Path.*, p. 107, William af Malmsbury, *De gestis Regum Anglorum*, vol. II, lib. III, §261, p. 320, *Annalista Saxo*, MGH SS, vol. VI, p. 737.

ning Bodil da også mod Jerusalem. Riant siger om Eriks færd: »Man seer, at den hellige Konges Hensigt var aldeles fredelig, og at han var kommen til det hellige Land, snarere for der at finde Tilgivelse for sine Synder, end for at indlede sig i Kamp med Hedningerne«. ⁶⁷ Dette er i direkte modstrid med hans egen opfattelse af Eriks flåde: »Denne kongelige Reise ombord i en talrig Flaade, bemandet med tre tusind bevæbnede Mænd, kan imidlertid vanskelig betragtes som en simpel Pilgrimsfart«. ⁶⁸ Jeg ser ingen grund til på denne måde at skelne mellem Eriks og de medfølgende soldaters hensigter og således antage, at Eriks færd ikke skal ses som et korstog. At der, som Saxo oplyser, er en anledning i form af nogle drab som en direkte baggrund for kongens ønske om at sone sin bod, ændrer ikke ved denne konklusion. Korstoget var jo lige så fuldt en god bodsgerning som pilgrimsfærden, endda med den ekstra gevinst, at faldt man i Guds krig, kom man direkte i Paradis. ⁶⁹

Venderkrige

De ideer, der lå til grund for korstoget, kom fra første færd til at påvirke forholdet til Danmarks hedenske nabofolk og ikke mindst kongemagtens legitimering af sig selv og retten til at føre krig mod dem. ⁷⁰ Saxo fortæller, at Skjalm Hvide og Erik Ejegod drog på hævn tog mod venderne, fordi de havde været skyld i Skjalm Hvides bror Autes død. ⁷¹

⁶⁷ Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 226.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Poul Kehr, *Papsturkunden in Spanien. jorarbeiten zur Hispania Pontificia, I. Katalanien* (Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Neue Folge, Band XVIII:2) (Berlin, 1926), p. 288-89. Recte, Erdmann, *The Origin and the Idea of Crusade*, p. 317, n. 37 til januar 1096 og 29. juli 1099. Se diskussion H. E. J. Cowdrey, 'Martyrdom and the First Crusade', i Edbury (ed.), *Crusade and Settlement*, p. 47-56; Riley-Smith, *The First Crusade and Idea of Crusading*, p. 114ff; Jean Flori, 'Mort et martyre des guerriers vers 1 100. L'exemple de la première croisade', *Cahiers de Civilisation Médiévale*, vol. 34, hf. 2, 1991, p. 121-139.

⁷⁰ Billedet, der tegnedes af Erik, var kristendommens fremmer og vendernes betvinger, *Eiríksdrápa*, kap. 8, p. 415: »Vendernes undertrykker udryddede ugerningsmænd; kongen standsede kraftig vikingeanfald«. Det understreges, at venderne er hedninge (kap. 19, 21 og 22) og kongen beskrives som elsker af Kristus (»Kristis unnanda«, kap. 14, vol. 1B, p. 416). Venderne skal undertvinges og betale tribut, men billedet af den kristne kong mod hedningene er tydeligt nok. Se også *Helmoldi Presbyteri Bozoviensis Cronica Slavorum*, 3. Auflage, bearbejdet von B. Schmiedler (MGH, *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex monumentis Germaniae historicis separatim editi* [herefter: *Scrip. rer. Ger.*], vol. 32) (Hannover, 1937) [herefter: *Helmold*], kap. 34. Indgik senere i opbyggelsen af Valdemars kongeideologi: *Vita sancti Kanuti, i vitae sanctorum Danorum, novam editionem criticam, curavit M. Cl. Gertz* (København, 1908-12) [herefter: *VSD*], *passione, lectio Ia*, p. 189-90.

⁷¹ Saxo, p. 334²⁸-335¹⁶.

Dette var lige inden Erik drog til Rom første gang. Det lykkedes at erobre Rygen, og den blev underlagt Skjalm Hvide.⁷² Rygen blev ved paveligt edikt gjort til dansk missionsområde inden 1127, da biskop Otto af Bamberg bad ærkebiskoppen i Lund om tilladelse til at missionere i området.⁷³ Datoen for ediktets udstedelse kendes ikke, men det må altså være udfærdiget inden 1127.⁷⁴ Dette betyder, at dateringen må lægges mellem Rygens underlæggelse omkring 1098 og året 1127. Måske er der i dette edikt en direkte forbindelse med Eriks rejse til Rom i 1098. Han har givet fortalt paven, at det hedenske Rygen var blevet under tvunget. Dette har stillet Danmark stærkt i de politiske forhandlinger om løsrivelse fra ærkebispedømmet, hvis missionsmark Danmark selv havde været tidligere. Måske er de første forbindelser mellem korstogstanken og kampen mod venderne blevet gjort her. Det synes i hvert fald oplagt, at der er en forbindelse mellem Eriks første besøg i Rom, missionen og korstoget. Carsten Breengaard åbner muligheden for, at Jerusalem-rejsen skal ses i forlængelse af forhandlingerne, der førte frem til den danske kirkes løsrivelse fra Hamborg-Bremen, og at den derfor skal betragtes inden for rammerne af de års korstogsbevægelse.⁷⁵ Det varede heller ikke længe, inden korstogstanken fik en formel formulering fra kirkens side i kampen mod de slaviske folkeslag øst for Elben.

⁷² Ibid., p. 337¹⁵⁻¹⁷. Lars Hermanson, 'Slækt, venner og makt i det tidiga 1100-talets Danmark', *Historisk Tidsskrift*, vol. 98, hf. 2, 1998, p. 241-275, her p. 263-64. Men se nu idem, *Släkt, Vänner och Makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-tallets Danmark* (Avhandlingar från Historiska institutionen, Göteborgs universitet, vol. 24) (Göteborg, 2000), p. 150.

⁷³ *Ebbonis vita Ottonis episcopi Babenbergensis*, ed. Rudolf Köpke, MGH SS, vol. 12, p. 877 = DD I:2, nr. 50: »Audiens vero archiepiscopum Danorum, qui dominabatur super eos, edicto domni apostolici predicatorem eis directum«; Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, p. 64.

⁷⁴ Ibid.; DRB I:1-2, bd. 2, nr. 50. Om Otto af Barmbergs mission se Robert Bartlett, 'The Conversion of a Pagan Society in the Middle Ages', *History*, vol. 70, hf. 229, 1985, p. 185-201, hvor dette slet ikke nævnes, og Klaus Guth, 'The Pomeranian Missionary Journeys of Otto of Barmberg and the Crusade Movement in the Eleventh and Twelfth Centuries', i Gervers (ed.), *The Second Crusade*, p. 13-23, med nogle vigtige betragtninger over forskellen på mission og korstog i det tidlige 12. Århundrede.

⁷⁵ Breengaard, *Muren om Israels hus*, p. 173. Breengaards opfattelse af korstoget som en vassalforpligtigelse overfor pavestolen kan jeg ikke være enig i, da korstoget netop var en religiøs handling. Det var en bodshandling, der ikke kunne afkræves som tjenesteforpligtelse, men en opgave, man påtog sig som udsoning for sin brøde.

Korstog og kolonisering

Som resultat af venderens overfald og den spændte situation i området lige syd for Danmark udsendtes der i 1108 fra Magdeburg et opråb til kamp mod slaverne.⁷⁶ Ifølge opråbet skulle den tyske kejser være ophavsmænd (auctor), hvilket har fået Riley-Smith til, sikkert med urette, at mene, at det så ikke er et »rigtigt« korstog.⁷⁷ Man kan ikke se bort fra denne kilde, fordi den ikke passer ind i en moderne definition. Friedrich Lotter tør ikke udtale sig sikkert om opråbets officielle karakter, men mener ligesom Riley-Smith, at det skal ses i lyset af korstogsbevægelsen.⁷⁸ Selvom der har været en del diskussion om karakteren af dette opråb, kan der ikke længere herske tvivl om, at det er et officielt dokument.⁷⁹ I sit indhold er det bygget op fuldstændigt som Robert af Rheims' beskrivelse af det første korstog.⁸⁰ Opråbet skyldtes hedendommens opblomstring, der havde resulteret i alvorlige forbrydelser mod kirken, og som ikke så ud til at ville stoppe. Derfor skulle alle kristne gribe til våben og komme til hjælp for kirkens befrielse, ligesom galterne gik til Jerusalems befrielse. Krigen var blevet pålagt af Gud på grund af vore synder (peccata nostra). Som *miles Christi* skulle man drage til krigen for at gengive kirken dens tidligere frihed. De områder, der nu blev beboet af de hedenske slaver, kaldes i opråbet for *Ierosalem nostra*, vores Jerusalem. Her er ideen om Jerusalem, ikke som geografisk mål, men i en større sammenhæng som hovedstad i Gudsriget, blevet overført på kampen mod de hedenske slaver i det nordøstlige Tyskland. Det er Guds krig: »Din stemme lyder i de troendes ører, hvorledes alle

⁷⁶ *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, Teil 1 (937-1192). Bearbeitet von F. Israëel unter mitwirkung von W. Möllenberg (Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und des Freistaates Anhalt, Neue Reihe, Band XVIII) (Magdeburg, 1937) [herefter: UM], nr. 193; *Meklenburgisches Urkundenbuch*. Herausgegeben von dem Verein für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde (Schwerin, 1863ff), Band X, nr. 7143, p. 457-58; W. Wattenbach, 'Handschriftliches', *Neues Archiv*, vol. VII, 1882, p. 620-629, her p. 624-26; DD I:2, nr. 39 i uddrag.

⁷⁷ Riley-Smith, *The Crusades. Idea and Reality*, p. 74.

⁷⁸ Friedrich Lotter, 'The Crusading Idea and the Conquest of the Region East of the Elbe', i Robert Bartlett & Angus McKay (eds.), *Medieval Frontier Societies* (Oxford, 1989), p. 267-306, her p. 275; Riley-Smith, *The Crusades. A Short History*, p. 88-89.

⁷⁹ Wattenbach et al., *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Die Zeit der Sachsen und Salier*, 2. del: Das Zeitalter der Investiturstreits (Darmstadt, 1967), p. 594-96; Peter Knoch, 'Kreuzzug und Siedlung. Studien zum Aufruf der Magdeburger Kirche von 1108', *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, vol. 23, 1974, p. 1-33; Wattenbach, 'Handschriftliches', p. 621-24. Imod DD I:2, nr. 39.

⁸⁰ Knoch, 'Kreuzzug und Siedlung', p. 6-21.

skal haste til Kristi krig og komme til hjælp som Kristi soldater«. ⁸¹ Der er i dette opråb en fuldstændig ligestilling mellem færden til Jerusalem og krigen mod hedningene i Norden. Kristen teologi sidestillede heden- dom med ufred, og med kirkens erklærede mål at ville bygge et freds- rige kunne man med henvisning til de hedenske 'invasioner' uden pro- blemer overføre korstogsterminologien til Norden. Der var således i princippet ingen forskel på at deltage i kampene mod slaverne og sara- cenerne i den for opråbet bagvedliggende idé. Der er ikke blevet beva- ret nogen kilde, der siger, at dette togt blev til noget. Men vi ved, at den tyske kejser var i Merseburg, som forudsagt af opråbet, med et større føl- ge end sædvanligt, men efter tre måneder her brød han op og rejste til Ungarn. ⁸² Måske har man nået til enighed med venderne om prædiken og kristianisering af disse lande under kejserens store magtopbud og eventuelle trusler. I 1109 har vi vidnesbyrd om biskoppers ødelæggelse af vendiske helligsteder, så det er nok ikke gået helt fredeligt for sig. ⁸³ Opråbet oplyser, at den danske konge har givet sit tilsagn til at deltage i ekspeditionen: »Ad hoc bellum devotas offert manus cum populo suo rex Dacorum«. ⁸⁴ Selv hvis kongen ikke deltog, har vi her et eksempel på, at Danmark fra første færd var med i korstogsbevægelsens indflydelse på forholdet til de hedenske naboer.

Hellig krig mod hedninge

I 1123 blev der foretaget et fælles dansk-norsk togt mod hedningene i Småland, også kaldet Kalmar-ledingen. ⁸⁵ Dette togt var ifølge Skyum- Nielsen et politisk foretagende, der skulle sikre Magnus, kong Niels' søn, yderligere fodfæste i Sverige, efter at han havde gjort krav på Göta- landene og vistnok indsat et dansk styre. ⁸⁶ Meget tyder på, at dette togt

⁸¹ »Sonat vox tua in auribus Christi fidelium, quatenus omnes ad Christi festinent bel- lum Christique militibus veniant in adiutorium«, UM, p. 251. Sammenlign opråbets: »Vobis loquimur, immo in nobis Christus loquitur« med Fulcher af Chartres: »praesen- tibus dico, absentibus mando, Christus autem imperat«, p. 135. Meget sigende for den danske historiografiske tradition er afsnittet om Jerusalem udeladt i DD udgaven.

⁸² Knoch, 'Kreuzzug und Siedlung', p. 21.

⁸³ Ibid., p. 31.

⁸⁴ UM, p. 251.

⁸⁵ P.A. Munch, *Det norske Folks Historie*, vol. II, del 2 (Christiania, 1855), p. 669-73; *Det danske Folks Historie*, ed. Aage Friis et al., vol. II (København, 1927), p. 43-45, hvor togtet kaldes et 'Korstog mod Smaaland'. Kilderne til togtet er udførligt behandlet af Nils Blomkvist, 'De äldste urkunderna om Kalmar', *Historisk Tidskrift (Stockholm)*, vol. 98, 1978, p. 129-155, her p. 133-39.

⁸⁶ Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, p. 65; Hermanson, *Släkt, vänner och Makt*, p. 85-86 og 99-102.

blev betragtet som et korstog i samtiden. Den norske konge, Sigurd Jorsalafarer, havde været på korstog 1107-11 og deltaget i belejringen af Sidon 1110. Der var blevet lagt mærke til hans bedrifter rundt om i Europa.⁸⁷ Måske er det grunden til, at han modtog et brev fra abbeden i Cluny, Petrus Venerabilis, hvor han prises for sine bedrifter i kampen mod Guds fjender.⁸⁸ Der er en skandinavisk tradition for at se dette brev i forbindelse med kalmar-ledingen 1123.⁸⁹ Men en anden mulighed er, at brevet skal ses i sammenhæng med et planlagt togt til det hellige land i 1130, der ikke blev til noget på grund af Sigurds død.⁹⁰ Det er ikke til på baggrund af tekstens indhold at afgøre definitivt, hvilken af de to dateringer, der er den rigtige.⁹¹ Men dateringsspørgsmålet rykker ikke ved Petrus' opfattelse af kongens kamp mod hedningene i nord: Sigurd prises for, at han har forsvaret Guds kirke og i fordums tid havde kastet troens fjender tilbage med krigens kraft både på land og på havet ikke blot i sit eget land, men også i de fjerne østlige og sydlige egne.⁹² Vi ser her en direkte forbindelse mellem korstog og kamp mod hedninge. Ikke nok med det: Sigurds kamp bliver sat ind i en eskatologisk forestillingsverden, der tydeligt angiver den nære forbindelse med selve korstogstanken. Sigurd var blevet placeret i udkanten af verden under iskolde himmelstrøg, for at han der kunne smelte hedenskabets og forhærdelsens is med den hede ånde, Gud havde givet ham.⁹³ Efter at have

⁸⁷ Albert af Aachen, RHC, vol. 4, lib. 10, kap. I og VII; Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 295-97.

⁸⁸ PL, vol. 189, *epistolarum*, lib. II, ep. VII, sp. 196-97. Udateret.

⁸⁹ Se n. 85 ovenfor; *Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie*, vol. I, hf. 1 (Christiania, 1833), p. 111, n. 2; *Diplomatarium Norvegicum*, vol. XIX, nr. 34, p. 34-35; *Regesta Norvegica*, ed. Erik Gunnes, vol. I, 822-1263 (Oslo, 1989), nr. 65, p. 44; E. Vandvik, *Latinske dokument til norsk historie fram til år 1204* (Oslo, 1959), nr. 4, p. 36-39 og 138-39; Vegard Skånland, 'Calor fidei', *Symbolae Osloenses*, vol. XXXII, 1956, p. 86-104, p. 88.

⁹⁰ Virginia G. Berry, 'Peter the Venerable and the Crusades', i *Petrus venerabilis 1156-1956*, ed. Giles Constable et al. (Studia Anselmiana, vol. 40) (Rom, 1956), p. 141-162, her p. 144; Godtages af Giles Constable, *Petrus Venerabilis. The Letters of Peter the Venerable*, vol. I-II (Cambridge, Mass., 1967), vol. II, p. 128

⁹¹ Tentativt foretrækker jeg dateringen til 1123. Ellers skulle Sigurd smelte de nordiske hedninges iskolde hjerter med sit forbillede og ikke med magt. Se nedenfor n. 92, 93 og 94.

⁹² Constable, Petrus, vol. I, nr. 44, p. 141: »Uos protectorem aecclesiae Dei constitueritis, qualiter inimicos crucis Christi a fidelium dominatione non tantum in uestris, sed etiam in remotissimis meridiei et orientis finibus, ui bellica terra marique et olim reperueritis et nunc etiam maxima classe repellere festinetis«.

⁹³ Ibid.: »Cum enim in extremis finibus orbis atque sub gelido axe saeculorum dispositor uos constituerit, meridiano tamen sui spiritus calore in tantum uestrum aequilone frigus temperavit, ut soluta infidelitatis et torporis glacie de vobis etiam cantare possit: ...«. Se Skånland, 'Calor fidei', *passim*.

remset alle Sigurds dyder op, siger Petrus, at han over alt dette takker Gud for, at en så stor del af Helligåndens ild er blevet antændt i Sigurd, således at trangen er blevet vakt i ham til både at ringeagte kongemagt og rigdom og at tage den fuldkomne vej frem mod det evige rige.⁹⁴ Der er ingen grund til at bortkaste dette som ren og skær camouflage for de virkelige politiske motiver, som Skyum-Nielsen kalder det.⁹⁵ Det afgørende i denne sag er, at for Petrus besidder Sigurd retten til at føre krig, når det er til forsvar for kirken.⁹⁶ Dette er selvfølgelig Petrus' syn på tingene, men det er en af denne undersøgelses hovedteser, at man ikke var fremmed for disse tanker i Norden. Det er overvejende sandsynligt, at i hvert fald Sigurd og kredsen af folk omkring ham har opfattet og retfærdiggjort begivenhederne inden for samme tankegang. Således ser man, at korstogstanken er meget levende i Norden også i kampen mod hedningene.

III. Det andet korstog

Adskillige større ekspeditioner havde bevæget sig mod det hellige land i perioden efter 1101: 1107-8 Bohemond af Taranto, 1120-1125, det venetianske korstog, 1128-29, Fulk af Anjou, 1138-40, og 1147-49 den ekspedition, vi kalder det andet korstog. Ud over krigene mod hedningene i Nord og folkeslagene øst for Elben var korset blevet prædikeret flere gange i Spanien. Så betegnelsen 'det andet korstog' er her blot en etiket på en historisk begivenhed.⁹⁷ Hvem der stod bag ideen og initiativet til det andet korstog, er et meget omstridt spørgsmål.⁹⁸ I det følgende skal der kort redegøres for rækkefølgen og indholdet af de vigtigste breve og pavelige buller i samtiden for at kunne vise, hvorledes disse ideer fik indflydelse på Danmark.

⁹⁴ Ibid., p. 141: »Pro æterno regno uiam perfectionis arripiendi uobis affectum inspirauerit«. En mulig læsning er, at Sigurd ønskede at gå i kloster.

⁹⁵ Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, p. 65.

⁹⁶ Sigurds brev, nr. 172, Constable, *Petrus venerabilis*, vol. I, p. 409, hvor han sidestiller kampen mod hedninge med kampen for forsvaret af Kirken. Se Hehl, *Kirche und Krieg*, p. 117-120.

⁹⁷ Se kommentar af Giles Constable i indledningen til Gervers (ed.), *The Second Crusade*, p. xix.

⁹⁸ Se Jonathan Phillips, *Defenders of the Holy Land. Relations between the Latin East and the West, 1119-1187* (Oxford, 1996), p. 79-82 for kort opsummering.

Korstogets oprindelse og baggrund

I 1144 faldt Edessa i muslimernes hænder.⁹⁹ Selvom denne nyhed ikke synes at have rejst sindene i Europa i samme grad som nyheden om Jerusalems fald godt 40 år senere, var det dog en nyhed, man måtte se med en vis bekymring på.¹⁰⁰ Hugo, biskoppen i Jabala (Djubail), fortalte under et ophold i Rom på vej til Tyskland og Frankrig pave Eugenius III om kirkens trængsler i det hellige land efter Edessas fald. I den anledning ønskede han at drage over Alperne for at bede Konrad af Tyskland og Ludvig af Frankrig om hjælp.¹⁰¹ Kort herefter, den 1. december 1145, udsendte Eugenius bullen *Quantum praedecessores*, hvori han opfordrede til korstog.¹⁰² Edessa var faldet som følge af vores synder, og nu var hele kristendommen truet. Derfor anråbte han alle kristne om at gå til forsvar for den østlige kirke. Til dem gav han samme syndsforladelse som hans forgænger Urban II havde givet. Enhver, der deltog på så hellig en færd, ville modtage absolution for de synder, han havde bekendt med et rent og ydmygt hjerte.¹⁰³ Hvis man døde undervejs, opnåede man fuld syndsforladelse.¹⁰⁴ Meget tyder således på, at det første initiativ til korstoget lå hos Eugenius.¹⁰⁵ Virginia Berry mener derimod, at Ludvigs initiativ til korstoget kom fra ham selv.¹⁰⁶ Uden ham,

⁹⁹ Riley-Smith, *The Crusades. A Short History*, p. 88-89; Mayer, *The Crusades*, p. 92, 93-106; Phillips, *Defenders of the Holy Land*, p. 73ff.

¹⁰⁰ G. Rowe, 'The Origins of the Second Crusade: Pope Eugenius III, Bernard of Clairvaux and Louis VII of France', i Gervers (ed.), *The Second Crusade*, p. 79-90, her p. 80-81; *Ottonis Episcopi Frisingensis Chronica sive Historia de Duabus Civitatibus*. Editio altera. Recognovit A. Hofmeister (MGH, Scrip. rer. Ger., vol. 45) (Hannover, 1912) [herefter: Otto af Freising, *Chronica*], lib. VII, kap. 30, p. 356-57. Se også MGH SS, vol. 6, p. 389; *ibid.*, vol. 16, pp. 82 og 188.

¹⁰¹ Otto af Freising, *Chronica*, lib. VII, kap. 33, p. 365. Om Jabala, se Rudolf Hiestand (ed.), *Papsturkunden für Kirchen im Heiligen Lande*. Vorarbeiten zum Oriens Pontificius, vol. III (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse, rk. 3, nr. 136) (Göttingen, 1985), p. 142-43.

¹⁰² P. Jaffé, *Regesta Pontificum Romanorum*, ed. W. Wattenbach, S. Löwenfeld, F. Kaltenbrunner og P. Ewald, vol. I-II (Graz, 1956) [herefter: Jaffé], nr. 8796; PL, vol. 180, sp. 1064-65. Der eksisterer to versioner af denne bulle, jf. n. 108.

¹⁰³ Se Ian S. Robinson, *The Papacy 1073-1198. Continuity and Innovation* (Cambridge Medieval Texts) (Cambridge, 1996), p. 346-47.

¹⁰⁴ *Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I. Imperatores*, recensuit G. Waitz. Unveränderte Nachdruck der Ausgabe von 1912 (MGH, Scrip. rer. Ger., vol. 46) (Hannover, 1978) [herefter: Otto af Freising, *Gesta*], lib. I, kap. 36, p. 55-57.

¹⁰⁵ Constable, 'The Second Crusade as Seen by Contemporaries', p. 247-48.

¹⁰⁶ Virginia G. Berry, 'The Second Crusade', i K. M. Setton (gen. ed.), *A History of the Crusades*, vol. I (Philadelphia, 1958), p. 463-512, her p. 468. Dette understøttes ikke af de samtidige opfattelser af dette, hvor vægten lægges på nyheden om Edessa, se Phillips, *Defenders of the Holy Land*, p. 80-81.

siger hun, ville *Quantum praedecessores* ikke være blevet til noget: »No popular response has been recorded«. ¹⁰⁷ Nej, for bullen blev sendt til hoffet. Det 'folkelige svar' kunne først komme, efter at korstoget var blevet prædikeret, hvilket rent faktisk også skete, da det blev gjort offentligt i Vèzelay den 31. marts 1146. Her læste Bernard af Clairvaux en let ændret version af *Quantum praedecessores* op og holdt en tale til folket. ¹⁰⁸ Ludvig skulle efter samråd med nogle af sine riddere, der var blevet indviet i hans planer om et korstog, have henvendt sig til Bernard. Denne havde omgående sendt sagen videre til Eugenius. I det pavelige svar blev Bernard udnævnt til pavelig legat og fik ansvaret for at prædike korstoget. Efter Vèzelay begyndte hans store prædiken-tour sent i juli i Tyskland og Nederlandene og varede ca. otte måneder. ¹⁰⁹ I november nåede han til Frankfurt, hvor han mødte Konrad III, som han mødte igen den 24. december i Speyer, hvor han efter flere dage fik overtalt kejseren til at drage på korstog. ¹¹⁰ Efter alle planerne var blevet lagt til korstoget mod orienten, blev ideen om at vende korstoget mod de hedenske vender introduceret på et møde i Frankfurt i marts 1147. ¹¹¹ Eugenius havde allerede ladet korstogsprivilegiet tilfalde dem, der ville kæmpe under Alfonso VII af Kastilien i Spanien. ¹¹² Den 11. april i Troyes udstedtes bullen *Divini dispensatione*, hvor der blev givet samme privilegier til dem, der kæmpede i Spanien og mod de hedenske slaver, som til dem, der drog mod Jerusalem. ¹¹³ Korstoget var i 1147 en trefrontskrig mod kristendommens fjender.

¹⁰⁷ Berry, 'The Second Crusade', p. 469.

¹⁰⁸ Erich Caspar, 'Die Kreuzzugsbulle Eugens III.', *Neues Archiv der Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde*, vol. 45, hf. 2-3, 1924, p. 285-305. Tekst ed. Peter Rassow, p. 300-305; Jaffé, nr. 8876. Denne anden version af *Quantum Praedecessores* blev udstedt 1. marts 1146.

¹⁰⁹ Jonathan Phillips, 'St. Bernhard of Clairvaux, The Low Countries and the Lisbon Letter of the Second Crusade', *Journal of Ecclesiastical History*, vol. 48, hf. 3, 1997, p. 485-497, her p. 487ff.

¹¹⁰ Friedrich Lotter, 'The Crusading Idea', p. 287; Berry, 'The Second Crusade', p. 473-74; Riley-Smith, *The Crusades. A Short History*, p. 96.

¹¹¹ Ifølge Otto af Freising efter opfordring fra saxiske fyrster: »Saxones vero, quia quasdam gentes spurciciis idolorum deditas vicinas habent, ad orientem proficisci abnuentes cruces itidem easdem gentes bello attemptaturi assumpserunt«, *Gesta*, lib. I, kap. 43, p. 61; *Annales Palidenses*, a. 1147, MGH SS, vol. 16, p. 82; Lotter, *Die Konzeption des Wendenkreuzzugs*, p. 8.

¹¹² PL, vol. 180, sp. 1203B; Constable, 'The Second Crusade as Seen by Contemporaries', p. 227-28, 240; Riley-Smith, *The Crusades. A Short History*, p. 96.

¹¹³ *Meklenburgisches Urkundenbuch*, Band I, nr. 44; PL, vol. 180, sp. 1203-4; Jaffé 9017.

Samtidens opfattelse af det vendiske korstog

Dette blev også afspejlet i samtidens beskrivelser af korstoget. Eksempelvis betragtede den tyske kronikør Helmold, der skrev omkring 1170, ikke korstoget mod venderne som mindre væsentligt end det til det hellige land. Han beretter i sin krønike, at man enedes om at dele sig i tre grupper, en til det hellige land, en til Spanien og en mod venderne, men han taler om selve ekspeditionen som ét foretagende: »Visum autem fuit auctoribus expeditionis partem exercitus unam destinari in partes orientis, alteram in Hispaniam, terciam vero ad Slavos, qui iuxta nos habitant«. ¹¹⁴ Her omtaler Helmold både ekspeditionen og hæren i singularis, så selv om man splittede det op i tre dele, blev det stadig anset for ét foretagende. ¹¹⁵ I bullen *Divini dispensatione* fandt vi også den fuldt udviklede idé om korstoget som et foretagende udkæmpet på flere fronter. Sammen med denne bulle blev udsendt et prædiken-brev forfattet af Bernard af Clairvaux, der viser, hvorledes kampen mod venderne blev sat ind i et større perspektiv i kampen mellem kristenheden og djævelen. ¹¹⁶ Bernard siger her, at med »hostes crucis Christi, qui sunt ultra Albi« måtte der under ingen omstændigheder indgås forlig, »neque pro pecunia, neque pro tributo, donec, Deo auxiliante, aut ritus ipse, aut natio deleatur«. Korstoget havde fået djævelen til at frygte, at de sidste tider var ved at indfinde sig, hvor alle jordens folk skulle omvendes. Bernard kan høre djævelen skære tænder i vrede over dette anslag mod hans horder. Djævelen har derfor opfostret en ond sæd, nogle ondskabsfulde hedenske sønner som kristendommen har tålt alt for længe – hedningene på den anden side af Elben. De ville, så snart man vendte ryggen til dem og gik mod det hellige land, falde den kristne verden i ryggen. Man var i Frankfurt derfor enedes om at bekæmpe dem og de kristne havde taget korset, tegnet på vores frelse, for fuldstændigt at udrydde dem, eller i hvert fald omvende deres »nationes«. ¹¹⁷ Hvorledes dette 'nationes' skal opfattes, er der en vis uenighed om. Hans-Dietrich Kahl oversætter det i overensstemmelse med Vulgata, hvor *natio* eller *nationes* ofte betyder hedninge. Korstoget var på denne måde ret-

¹¹⁴ Helmold, kap. 59, p. 115.

¹¹⁵ Constable, 'The Second Crusade as Seen by Contemporaries', p. 223 med note 53, hvor dette bliver brugt mod Riant, der siger, at Helmold »skjelner fuldkomment mellem de tre samtidige Korstog«, Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 311, n. 1.

¹¹⁶ Bernard af Clairvaux, epist. 457, PL, vol. 182, sp. 651-52.

¹¹⁷ For de eskatologiske ideer i dette brev, se Hans-Dietrich Kahl, »... Auszujäten von der Erde die Feinde des Christennamens ...«. Der Plan zum »Wendenkreuzzug« von 1147 als umsetzung Sibyllinischer Eschatologie', *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, vol. 39, 1990, p. 133-160.

tet mod udryddelsen af hedenskabet: Enten blev de omvendt eller også skulle de dræbes. Friedrich Lotter ser *natio* som et fællesskab bundet sammen af oprindelse, skikke, sprog, lov etc. At ødelægge et sådan fællesskab/samfund betyder ikke at dræbe alle individerne, men at bryde de bånd og traditioner, der holder det sammen. Hvis de ville tage ved kristentroen, kunne de forblive i deres nationale enheder under egne fyrster. Hvis ikke, skulle deres politiske organisation ødelægges. På denne måde bliver alternativet ikke dåb eller død, men dåb under egne eller fremmede herrer. Resultatet forbliver dog under alle omstændigheder det samme. Denne opfattelse af krigen mod hedningene i Nord er diskuteret på basis af Bernards brev 457, men der er ingen grund til at antage, at den opstod hos ham.¹¹⁸ Der er i brevet en direkte henvisning til mødet i Frankfurt, hvor vendertoget blev en realitet og noget tyder på, at Bernards brev først er skrevet efter, at *Divini dispensatione* blev udstedt 11. april 1147.¹¹⁹ Beslutningen om, at man under ingen omstændigheder måtte indgå forlig med slaverne er med både i Bernards brev og pavebullen, og det ligner en officielt vedtaget beslutning. I krigen mod maurerne blev der også ført krig uden mulighed for fredsaftaler: »Ipse autem confratres nunquam cum paganis pacem habeant, sed omnibus diebus eos pertubare ac expugnare studeant«.¹²⁰ Det forekommer således ubegrundet at gøre Bernard til den eneste ophavsmand til ideen, som Kahl gør. Bernard er måske i sin tone mere aggressiv og sætter alternativet ind i en eskatologisk forestillingsverden, men det er også ham, der står for prædikenen og ikke den officielle stil. Venderkrigene kan altså, især efter Bernhards prædiken, fuldstændigt sidestilles med krigen mod muslimerne og blev opfattet som et led af den hellige krig mod alle kristendommens fjender.

¹¹⁸ Constable, 'The Second Crusade as Seen by Contemporaries', p. 256-65. Modsat Kahl, '» ... Auszujäten von der Erde die Feinde des Christennahmens ...«', p. 137, der siger, at den opstod hos Bernard og ingen andre steder.

¹¹⁹ Constable, 'The Second Crusade as Seen by Contemporaries', p. 256, n. 222. Bernards brev 363 indeholder en generel opfordring til kamp under korset for sjælens frelse mod Guds fjender, men det er tydeligt begivenhederne i det hellige land, der bekymrer ham, PL, vol. 182, sp. 564-68.

¹²⁰ Stadfæstelses-brev af Broderskabet i Belchites statuter, 1136, ed. Peter Rassow, 'La Cofradía de Belchite', *Anuario del Derecho Español*, vol. 3, 1926, p. 200-226, tekst p. 220-26, her p. 221. Tekstens videre ordlyd giver vægt til Lotters tolkning (ovenfor p. 24-25): »Nisi illos, qui sub seruitute Christianorum fuerint, ita quod ipsi Christiani sub manu sua eos teneant et capita ciuitatum castrorum vel uillarum, in quibus habitant, quiete possideant«, *ibid.*

Danmarks deltagelse i det andet korstog

Riant skriver om danskernes deltagelse i det andet korstog: »Ingen Prædikanter havde modtaget det Hverv at henvende til disse Folk denne Kirkens Røst, som frembragte et saa stærkt Røre i Frankrig og Tydskland; kun nogle faa pavelige Breve vare henvendte til dem, og disse pavelige Skrivelser synes endogsaa at være uvidende om Skandinavernes brændende Iver efter at kjende de hellige Steder, hvorfor de indskrænke den Rolle, der overdrages de tre nordiske Riger, til nogle lidet bekjendte Tog i Slavernes Skovegne«. ¹²¹ På baggrund af gennemgangen af kilderne ovenfor er det klart, at venderkorstoget ikke indtog en mindre rolle i forhold til toget mod Jerusalem. Derudover tyder alt på, at korstoget blev prædikeret i Danmark. Cornelius Hamsfort skriver i sin *Chronologia Secunda*, at i 1146 kom en pavelig legat ved navn Hubaldus til Danmark for at invitere Erik Lam til at deltage i den hellige krig: »Hubaldus cardinalis, missus in Daniam a Pontifice Maximo, ut Ericum Regem ad belli sacri commercium (qvod Divus Bernhardus Clarevalensis per Germaniam Principibus persvaserat) invitaret«. ¹²² Men i *Diplomatarium Danicum* bliver Hamsforts datering afvist af udgiverne ud fra den betragtning, at det eneste tidspunkt, hvor nogen Hubaldus var fraværende ved kurien, var i tidsrummet 19. februar 1144 til 21. december 1145, og legationen bliver derfor dateret til dette tidsrum. ¹²³ Hubaldus kunne derfor ikke have haft korstogsbullen *Quantum praedecessores* med, da den blev udstedt første gang 1. december 1145, og i *Danmarks Riges Breve* bliver oplysningen da også betragtet som en senere tilføjelse af Hamsfort. ¹²⁴ Allerede i 1929 fandt Werner Ohnsorge et hul i Hubaldus St. Crucis underskrifter ved kurien fra 6. juni til 23. december 1146. ¹²⁵ Erik Lam døde d. 27. august 1146. ¹²⁶ Ifølge en samtidig oplysning tog turen fra Rom til Danmark ca. 9 uger, så Hubaldus skulle være kommet

¹²¹ Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 372.

¹²² 'Chronologia Secunda', SRD, vol. I, p. 274, cf. SM, vol. I, p. 10, n. 1. Om Cornilius Hamsfort (den yngre) se Dansk Biografisk Leksikon, vol. 5, 1980 (3. udg.), p. 535-36; *Monumenta Historiæ Danicæ*, ed. H.F. Rørdam (København, 1873-1887), 1. række, vol. 1, 1873, p. 663-721, og n. 128 nedenfor.

¹²³ DD I:2, nr. 86/6; Jaffé, vol. II, p. 1 and 20. Hans Olrik går så vidt som at kalde oplysningen et 'vilkårligt gæt', Olrik, *Konge og Præstestand*, vol. II, p. 197.

¹²⁴ DRB I:1-2, bd. 2, nr. 86, anm. 7.

¹²⁵ Walter Ohnsorge, *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten in Deutschland und Skandinavien 1159-1181* (Historische Studien, vol. 188) (Berlin, 1929), p. 104, n. 1.

¹²⁶ *Necrologium Lundense*. Lunds Domkirkes Nekrologium, ed. Lauritz Weibull (Lund, 1923), p. 89 og p. 48, n. 2; *Annales Colbazenses*, a. 1146, DMA, p. 10.

til Danmark midt i august måned.¹²⁷ Altså kort inden kongens død, men den kunne jo ikke være forudset ved kurien. Det er derfor i høj grad muligt, at Hamsfort har ret. Han har derudover kendt nogle nu tabte brevsamlinger fra Sorø og Odense.¹²⁸ Så vil man på dette sted argumentere imod Hamsforts datering, må man simpelthen påstå en afskrivningsfejl.¹²⁹ Ser vi igen på Hamsforts oplysning, siger den blot, at legaten ville invitere til *belli sacri commercium*, ikke til krigen mod venderne specifikt. Der er således i mine øjne ikke grund til at læse oplysningen som andet end pavens opfordring til hellig krig, altså en af de to korstogsbuller af 1. dec. 1145 eller 1. marts 1146. Det synes mest naturligt, at han medbragte bullen af 1. marts 1146, der var den senest udfærdigede.¹³⁰

Kort herefter frasagde Erik Lam sig tronen og gik i kloster, hvorpå der udbrød borgerkrig mellem Svend Grathe og Knud Magnussen.¹³¹ At det lykkedes Eskild at få forhandlet en *pax Dei* i stand mellem parterne

¹²⁷ Kr. Kålund (ed.), *Alfræði Islenszk. Islandsk Encyklopædisk Litteratur. I. Cod. Mbr. AM. 194, 8°* (København, 1908), p. 23¹³⁻¹⁶: »... Roma-borg, litil VI vikna for sunnann til Mundio, enn III nordre i Heida-bo. Enn ith eystra Iliansveg er IX vikna for. Siau daga for or Heida-bo i Vebiorg«; Idem, 'En islandsk vejviser for pilgrimme fra 12. århundrede', *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, III. rk., vol. 3, 1913, p. 51-105, her p. 100; Hans Olrik, 'En dansk pilegrimsfærd fra begyndelsen af 12. Århundrede', *Historisk Tidsskrift*, 6. rk., vol. III, 1891-92, p. 232-35.

¹²⁸ Ellen Jørgensen, *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800* (København, 1931), p. 53 og 111; *Monumenta Historiæ Danicæ*, 2. række, vol. 2, 1887, p. 460 og 517; *Repertorium diplomaticum regni Danici mediaevalis*, ed. Kristian Erslev (København, 1894-1912), 1. række, vol. 4, 1906-12, p. 120-21. Her foreslås St. Knud klostrets arkiv i Odense og Hamsforts datering accepteres uden videre kommentarer. Men se inkonsistensen ved regesten, *ibid.*, 1. række, vol. 1, 1894-95, p. 3. Se også DD I:3, nr. 15 og 63.

¹²⁹ Det er derfor forkert når Hans-Dietrich Kahl oplyser, at der i 1147 var en pavelig legat i Danmark for at prædike korstøget. Han har denne oplysning fra Virginia Berry, der mener, at det først var med *Divini dispensatione* i 1147, at en legat kom til Danmark, for hvilket hun henviser til Riant: Hans-Dietrich Kahl, 'Wie kam es 1147 zum »Wenden-Kreuzzug«?', i K.-D. Grothusen et al. (ed.), *Europa Slavica – Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag* (Berlin, 1980), p. 286-296, her p. 291; Berry, 'The Second Crusade', p. 481; Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 311. Se også eksemplet nævnt af Michael H. Gelting, 'Kansleren Radulfs to bispevielser. En undersøgelse af Saxos skildring af ærkebisper- og pavestriden 1159-1162', *Historisk Tidsskrift*, vol. 80, 1980, p. 325-336, n. 42, hvor redaktørerne af DD holder Hamsforts datering for den rigtige.

¹³⁰ Hamsford nævner i sin notits, at Bernhard var begyndt at prædike på tidspunktet for legationen, men i DRB I:1-2, nr. 86, anm. 7, holdes det for en tilføjelse af Hamsford ud fra andre kilder. Bernards prædiken-tour startede i midt-juli (se n. 109 ovenfor), så utænkeligt er det vel ikke, at legaten kunne have nævnt det.

¹³¹ Se Kurt Villads Jensen, 'Denmark and the Second Crusade: The Formation of a Crusader State?', i J. Phillips & M. Hoch (eds.), *The Second Crusade: Scope and Consequences* (Under udgivelse).

siger netop noget om det tag, ideen om korstog må have haft i folk.¹³² Ønsket om at gøre fælles front mod venderne spillede sikkert også en ganske stor rolle, men korstoget var præcis udtryk for denne fælles front. *Annales Palidenses* nævner netop slavernes overfald på især danskerne som særlig bevæggrund til at vende korstoget 1147 mod dem.¹³³ Saxo beretter, at korstogsfeberen også blev vakt i Danmark gennem pavelige breve. Gennem disse blev hver del af kristendommen beordret til at gå imod den hedendom, der lå den nærmest. Svend og Knud tog det hellige korstogs mærke, fordi de ikke ville forsømme den fælles kirkepligt på grund af deres egne stridigheder.¹³⁴ Saxo gengiver her netop indholdet af Bernards brev og Eugenius' bulle. Kan det tænkes, at det er dem, der ligger til grund for hans tekst her? Brevenes store spredning er veldokumenteret.¹³⁵ Det kommer ind i Saxos fortælling efter Eriks død, og det er tydeligt, at han mener 1147. Brevene nåede også til Magdeburg, hvor der ikke kan herske tvivl om, at Bernards brev lå på Magdeburg-annalistens bord, da han under 1147 skrev: »Ut eos [paganos] aut christiane religioni subderet, aut Deo auxiliante omnino deleret«. ¹³⁶ Det er tydeligt, at korstoget fra 1147 blev betragtet og planlagt, ikke bare som en kampagne mod muslimerne, men som en generel kristen offensiv mod alle ikke-kristne.¹³⁷ Dette er baggrunden, hvor på vendertogterne skal ses.

¹³² Hal Koch, 'Den ældre middelalder indtil 1241', *Den Danske Kirkes Historie*, ed. Hal Koch et al., vol. I (København, 1950), p. 147-48.

¹³³ *Annales Palidenses*, MGH SS, vol. 16, p. 82.

¹³⁴ Saxo, p. 376²⁵⁻²⁷: »Singulæ autem Catholicorum provinciæ confinem sibi barbariem incessere iubebantur. Ne ergo Dani privatæ militiæ rebus publicæ religionis officia detractarent, sumptis sacræ peregrinationis insignibus, imperium amplectuntur«. Brugen af *peregrinatio* her viser, at der også er et sprogligt argument for, at Erik Ejegods færd i 1101 kan betragtes som et korstog. Også på Saxos tid blev korsfarere betegnet som pilgrimme: Se Constable, 'The Second Crusade as Seen by Contemporaries', p. 237 med n. 130. Se derudover utallige eksempler i Henrik af Letlands Krønike på, at folk, der krigedes i Baltikum kaldes pilgrimme: *Henrici Chronicon Livoniae*, ed. L. Arbusow & A. Bauer. Neu übersetzt von A. Bauer (Würtzburg, 1959), *passim*. Og DD I:S, nr. 159 og 169.

¹³⁵ Constable, 'The Second Crusade as Seen by Contemporaries', p. 224 med n. 54. Her er måske forklaringen på Riants fejltagelse angående dateringen af legationen.

¹³⁶ MGH SS, vol. 16, p. 188. Sml. Bernard: »Hostes crucis Christi ... donec, Deo auxiliante, aut ritus ipse, aut natio deleatur«, ovenfor p. 20, n. 116.

¹³⁷ Et interessant eksempel på, hvordan disse ideer blev absorberet af de nordiske samfund, er Gutersagaen, hvor det siges kap. 6: »Siden Guterne tog sig Biskop og Præster og tog ved fuldkommen Kristendom, saa vedtog de ogsaa at følge Svearnes Konge i Hærfærd med syv Skibe imod hedenske Lande, men ej mod kristne«, Lis Jakobsen, *Guterlov og Gutersaga* (København, 1910), p. 122.

IV. Konge, biskop og hellig krig

Kongelige korstog

I 1157 fik borgerkrigen sin afslutning, da Valdemar besejrede Svend Grathe og blev valgt til enekonge over det danske rige. Under borgerkrigen havde venderne overfald på de danske kyster grebet om sig.¹³⁸ Svend havde – sammen med Valdemar – i begyndelsen af 1150'erne ført adskillige ekspeditioner mod venderne. Meget lader til, at også disse togter skal betragtes i samme lys på det ideologiske plan som senere Valdemars og Absalons vendertog. Men først med borgerkrigens afslutning var en samlet koncentreret indsats mulig. Noget af det første, Valdemar satte sig for at udrette, var at sætte en stopper for venderne plyndringer. Sammen med Absalon gik han nu igang med at udskrive sin flåde. Han udbød til leding (*expeditio*) for at kaste sig over falstringerne. Han var med Saxos ord blevet ført bag lyset af en forræderisk mundskænk, der fremstillede falstringerne i et så dårligt lys, at Valdemar besluttede at fare over dem istedet for mod venderne. Men Gud slog først Valdemar siden Absalon med en alvorlig sygdom, så dette blev ikke til noget. Gud havde ved »en guddommelig irettesættelse« hindret dem i at føre deres »ugudelige plan ud i livet«. »Og nu hvor de var kommet på bedre tanker, afstod de fra at plage deres landsmænd og vendte al deres energi imod kampen mod rigets fjender«. ¹³⁹ Valdemar udbød til leding (*expeditio*) for anden gang i Lund i 1159, hvor Saxo beretter, at først var Eskil meget tilbageholdende over for projektet, da han tvivlede på kongens hensigter, men da han blev forvisset om, at Valdemar oprigtigt mente sit forehavende, bandlyste han alle, der ikke ville give følge til kongen.¹⁴⁰ Denne begivenhedsrække er meget interessant. Først hindrede Gud Valdemar i at føre en uretfærdig krig. Dernæst gik Eskild så vidt som at bandlyse de folk, der ikke ville give følge til kongen efter at have sikret sig, at han førte krigen med de rette intentioner: »Escillus ... non solum consilium probavit, sed etiam, qui regi comites deessent, admodum exsecratus«. Orlriks oversættelse lyder: »Eskil ... ønskede alt

¹³⁸ I 1151 bad Svend Grathe, der på trods af kampene i Danmark udførte flere togter mod venderne, den tyske Kejser Lothar om hjælp imod dem, DD I:2, nr. 103: »Et principes uestros ad Slauorum depressionem excitare. Et super hec.que digna uidentur describite«. Se Tore Nyberg, 'Deutsche, dänische und schwedische Christianisierungsversuche östlich der Ostsee im Geiste des 2. und 3. Kreuzzuges', i Zenon Hubert Nowak (ed.), *Die Rolle der Ritterorden in der Christianisierung und Kolonisierung des Ostseegebietes*, (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, vol. I) (Torun, 1983), p. 93-114, her p. 98.

¹³⁹ Zeeb., 2:245; Sakse, vol. IV, p. 10; Saxo, p. 415²³⁻²⁸.

¹⁴⁰ Saxo, p. 416⁶⁻⁸.

ondt over hver den der ej slog Følge med Kongen«. ¹⁴¹ Jeg mener, denne oversættelse er alt for vag i forhold til termen 'exsecratus' (verb. dep. exsecror). Ekspeditionen må være et felttog, der blev ført under en eller anden form for gejstlig jurisdiktion – eller i hvert fald velsignelse. Eric Christiansen siger i noterne til sin Saxo-oversættelse, at »if exsecratus means 'threatened with excommunication or interdiction' Eskil's use of this weapon was uncanonical, since failure to accompany the king on a raid overseas could hardly be reckoned a mortal sin; it is therefore more likely that he merely cursed them«. ¹⁴² Det lader til at Zeeberg følger Christiansen her, idet han oversætter 'exsecratus' med »forbandede«. ¹⁴³ Men ligesom i Olriks tilfælde opstår problemet kun, hvis man har som forudsætning, at *expeditio* dækker over et plyndringstogt. Saxos tekst giver langt bedre mening, hvis der var tale om et korstog og selve termen udelukker på ingen måde, at det var det, der var på tale. ¹⁴⁴ Eskil kunne forny det privilegie, der var blevet givet en gang i 1147, i kraft af sin egenskab af pavelig legat, men først efter, at han sikrede sig de reelle hensigter hos Valdemar. Hvad denne noget tvetydige bemærkning hos Saxo dækker over, kan selvfølgelig ikke siges med sikkerhed, men siden Gregor VII og reformprogrammet var det den angrendes indre omvendelse, der afgjorde, om man kunne opnå del i nåden, endda selv om man kæmpede i en retfærdig krig eller korstog. En sådan læsning kunne tale for, at vi her ser en fornyelse af afladet ved en pavelig legat over for en sand korsfarer, og at vi således faktisk står med eksempler på noget af det pavelige apparat, Christiansen efterlyser. *Exsecratus* betyder ekskommunikeret, simpelthen fordi Valdemar planlagde et korstog mod venderne. ¹⁴⁵

¹⁴¹ Sakse, vol. IV, p. 11.

¹⁴² *Saxo Grammaticus. Danorum Regum heroumgue historia*. The text of the first edition with translation and commentary by E. Christiansen, vol. 2-3 (Oxford, 1981), vol. 3, p. 778.

¹⁴³ Zeeb., 2:246.

¹⁴⁴ Se ovenfor p. 5, n. 10.

¹⁴⁵ Franz Blatt lader exsecror betyde *excommunico* med henvisning til dette sted, Saxo, vol. II, indicem verborum, conficiendum curavit Franz Blatt (København, 1957), sp. 309. Jf. Saxo, p. 403³³⁻³⁸. Faktisk er det Grundtvig, der har oversat rigtigt denne gang: » .. men han [Eskil] lyste endog alle dem i Kirkens Band, som vilde sidde overhørig ... «, *Saxo Grammaticus: Danmarks Krønike*. Fordansket ved N.F.S. Grundtvig, vol. 1-3 (Steen Hasselbachs Forlag, 1962), vol. 3, p. 97. Ligeledes *Saxo Grammaticus. Danmarks Krønike*, oversat af Frederik Winkel Horn (Sesam, 1995), del 2, p. 155: »[Eskil] lyste endogsaa band over dem, som ikke fulgte med kongen«.

Vedemans Lag

Allerede inden Valdemar blev konge og Absalon utrætteligt holdt vagt over de danske kyster, var ideen om et vagtværn mod de hedenske vendere blevet omsat til praksis. Saxo beretter, at ved den tid »resulterede de mange sørøver overfald i at Vedeman i Roskilde tog initiativ til en sørøverorganisation«. ¹⁴⁶ Ifølge Saxos kronologi foregik dette mellem Knud V Magnussens nederlag til Svend ved Viborg 1151 og Knuds rejse til Frederik Barbarossa, der netop var blevet romersk kejser, for at opnå kejserens hjælp i borgerkrigen mod at tage Danmark til len af kejseren, i 1152. På dette tidspunkt i sin historie er Saxo meget velunderrettet og synes at have mange kilder til sin rådighed, så jeg ser ingen grund til at betvivle denne datering af lagets oprindelse til mellem disse to begivenheder, altså 1151-1152. ¹⁴⁷ Der er således ingen grund til at placere det til omkring 1160, som Riant gør. ¹⁴⁸ Vedemans baggrund er ukendt, men han var højst sandsynligt en lægmand og en af de førende adelige i landet, bedømt ud fra hans optræden hos Saxo. Laget er i forlængelse heraf blevet set som et rent verdsligt foretagende, der blev oprettet som en beskyttelsesforanstaltning for især købmændene i Roskilde: »In the 1150s the landowners and merchants of Zealand safeguarded themselves from piracy by maintaining a small fleet of raiders under a privateer called Wedeman«. ¹⁴⁹ Niels Lund siger i sin afhandling om den danske leding: »Et ejendommeligt fænomen i det militære billede i disse år er Vethemans lag. Det var et fribytterlag startet i Roskilde, der tiltog sig ret til at rekvirere skibe mod at give ejeren en andel af byttet«. ¹⁵⁰ Men laget havde også en meget religiøs side, som i den ældre litteratur blev anerkendt som lagets egentlige oprindelse. ¹⁵¹ Vi kender kun lagets statutter fra Saxos gengivelse, men meget i Saxos måde at udtrykke sig

¹⁴⁶ Zeeb., 2:197. Sakse, vol. III, p. 197-98: »Vikingelag«; *Saxo Grammaticus. Danmarks Krønike*, oversat af Winkel Horn, del 2, p. 113: »Fribytterlav«. Saxo, 383³⁸⁻³⁹: »piratica«.

¹⁴⁷ Også Hal Koch, 'Det danske Folk 1042-1241', *Schultz Danmarkshistorie*, ed. Aage Friis et al., vol. I (København, 1941), p. 613-14 og Suhm, *Historie af Danmark*, vol. VI: 1147-1152 (København, 1793), p. 96 til 1151 ud fra Saxos kronologi. Om troværdigheden af denne, se Gelting, 'Kansleren Radulfs to bispevielser', p. 325-36, især 335-36.

¹⁴⁸ Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 384.

¹⁴⁹ Christiansen, *The Northern Crusades*, p. 16.

¹⁵⁰ Lund, *Lið, leding og landeværn*, p. 223.

¹⁵¹ Simonsen, *Udsigt over Nationalhistoriens ældste og mærkværdigste Perioder*, vol. 2, hf. 2, p. 209ff; Erich Pontoppidan, *Annales ecclesie danicæ diplomatici. Oder nach Ordnung der Jahre abgefasset und mit Urkunden belegte Kirchen-Historie des Reichs Dännemarck*, vol. I (København, 1741), p. 251-52, hvor laget betegnes 'milites ordinis Roskildenses'. Det var et »halb geistl. und halb kriegerischen Brüderschaft«, der bestandig holdt en flåde i søen

på tyder på, at han har skrevet dem ned efter et forlæg.¹⁵² Disse skal i deres fulde udstrækning gengives her. Inden de »drog ud på et togt, skriftede de deres hidtidige livs synder hos præsterne, og når de havde udstået kirkens bod, tog de imod den hellige nadver som om de skulle dø straks efter, for de regnede med at alt ville gå bedre, hvis de havde forsonet sig med Gud inden de drog i krig«. ¹⁵³ Selve togtet havde en meget bodsagtig karakter, idet man kun medbragte det allermost nødvendige udstyr: En smule mad og våben. Hvile var der ikke meget af, for på farten sov man med hånden på åren. Dette medførte, siger Saxo, at man vandt mange slag næsten uden selv at miste noget blod. Selv mod talmæssigt overlegne fjender vandt man lette sejre. Alle var lige. Ved delingen af byttet fik styresmanden ikke mere end de menige sømænd. Hvis man fandt kristne fanger blandt skibene, man opbragte, blev de givet klæder og sendt hjem til deres egne. Dette får Saxo til at udbryde: »Så stor medmenneskelighed viste de mod deres landsmænd«. ¹⁵⁴ Manglede de midler, fortæller Saxo, skød borgerne sammen til dem, mod at få det halve af byttet som belønning. Efter først at have vundet sig venner i Roskilde spredte det sig ud mellem bønderne og fik tilslutning fra næsten hele Sjælland.

Alle disse 'paragraffer' var ikke relevante for Niels Lund i hans gennemgang af de militærorganisatoriske elementer ved laget, og han nævner derfor kun den første, hvor det siges, at man havde ret til at tage en mands skib uden hans samtykke mod at yde en ottendedel af det bytte, der blev taget. Lund drager to konklusioner af dette. »Her ser man dels, hvorledes den menige befolkning støtter et privat initiativ til forsvar omtrent på samme måde, som man støttede konger og høvdinge, når de havde det behov og arbejdede for et formål, man fandt nyttigt, dels hvorledes det var muligt for en privatmand, Vethemans baggrund er ukendt, at rejse en militær styrke og gå i aktion med den«. ¹⁵⁵ Her gives

for at bekæmpe »die ungläubige Wenden ... ohngefahr wie nachgehends die Rhodiser und Malteser-Ritter, welche auch ex bello sancto wieder die Saracenen ihren Ursprung haben«, *ibid.*, p. 251. Ligeledes Frédéric Münter, *Recherches sur l'Origin des Ordres de Chevalerie du Royaume Dannemarck* (København, 1822), p. 17. Se Riant, *Expéditions et Pélerinages des Scandinaves*, p. 276-77.

¹⁵² »Apud Roskildiam Wethemanno auctore piratica coepit, cuius hæc disciplina, hi more fuere: ... », hvorefter han lister en række punkter op, Saxo, p. 383³⁸⁻³⁹; Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 384: »Denne Samfundsorden ... hvis besynderlige Statuter han [Saxo] har opbevaret os«.

¹⁵³ Saxo, p. 383^{39f}; Zeeb., 2:197-98; Sakse, vol. III, p. 198.

¹⁵⁴ Zeeb., 2:198; Saxo, p. 384¹⁵.

¹⁵⁵ Lund, *Lið, Ieding og landeværn*, p. 223.

ingen forklaringer på, hvordan det kunne lykkes for Vedeman. Forklaringen, ikke blot på den mulige tilbliven af et militært fællesskab under ledelse af en 'privatmand', men også dets store tilslutning blandt befolkningen skal formentlig søges i lagets klare religiøse natur. Men de religiøse aspekter er hidtil blevet overset i den nyere historieskrivning. Eric Christiansen påpeger visse fromhedsidealiser, der har tilknytning til den hellige krig, men »the aggressive and profit-making nature of the association shows that it was not primarily a religious brotherhood«. ¹⁵⁶ Skyum-Nielsen forklarer også den store opbakning til laget ud fra klare handelsinteresser. ¹⁵⁷ Han stiller spørgsmålstegn ved lagets reelle hensigter med udgangspunkt i oplysningen om, at kristne, der blev befriet fra fangenskab ved opbringelsen af vendiske skibe, blev sendt hjem. Han mener, at det kun gjaldt sjællændere og ikke folk fra andre af rigets egne. Både jyder og vendere blev solgt som slaver, da de vel »har hørt ind under det rov i Venderland, der skulle dække lagets udgifter, og levende arbejdskraft var så godt som rede penge«. ¹⁵⁸ Der er ingen grund til at læse Saxos tekst på denne måde. Saxo skriver: »Christianos, quod expugnata classe captivos repererant, amictu donatos ad propria dimittebant«. ¹⁵⁹ Hvis de var kristne, blev de sendt hjem! *Ad propria* (til deres eget) må gå på *christianos* og ikke på dem, der sendte dem afsted. Her er ingen regionale forskelle i en sådan læsning. Måske har Skyum-Nielsen sin tolkning fra fortsættelsen, der i originalteksten lyder: »Tanta iis in conterraneos humanitas erat«. ¹⁶⁰ Det er tydeligt, at Saxo bruger dette *conterraneos* i en meget snæver regional betydning og med denne betegnelse hentyder han til lagets 'landsmænd' i den snævrere betydning af sjællændere. Men Skyum-Nielsens udlægning af teksten er alt for hård og hænger ikke sammen med den foregående udtalelse om, at alle kristne vil blive sendt hjem til deres eget. ¹⁶¹ Saxo bruger dette udsagn til at vise den forskel, der var mellem dette broderskabs måde at føre krig på, og hvad der ellers var almindeligt: Netop som Skyum-Nielsen siger, at tage fanger og sælge dem som slaver uanset religion eller nationalitet. I skræerne til de tidlige Knudsgilder bestemmes det, at hvis en gildebroder finder en anden broder i hedensk fangenskab, da skal han løskøbe ham, men den befriede skal betale summen tilbage, når han kommer

¹⁵⁶ Saxo Grammaticus. *Danorum Regum heroumque historia*, vol. 3, p. 738.

¹⁵⁷ Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, p. 150-51.

¹⁵⁸ Ibid., p. 151.

¹⁵⁹ Saxo, p. 384¹³⁻¹⁴.

¹⁶⁰ Ibid., linie 15.

¹⁶¹ Se Saxo Grammaticus. *Danorum Regum heroumque historia*, vol. 3, p. 737-39, især p. 738.

hjem, eller den skal udredes af gildet.¹⁶² Det var en forpligtigelse, der kun gjaldt gildebrødre. Normalt, hvis en mand havde løskøbt en anden mand fra fjender, skulle der i tilfælde af, at denne blev dræbt, udredes fuld mandebod til de fædrene og mødrene frænder, selvom han var blevet holdt som træl af den, der løskøbte ham. Men frænderne skulle til gengæld af denne sum yde køberen, hvad der svarede til løskøbelsessummen.¹⁶³ Disse bestemmelser og love står som direkte modsætninger til Vedemans Lag, og Saxo ønsker præcis at fremhæve denne forskel på Vedeman og alle andre. Vedeman blev også en fremtrædende personlighed under Valdemars og Absalons venderkrige. Bl.a. gav Valdemar ham kommandoen over Volgast ved denne bys erobring.¹⁶⁴ Vedemans Lag kom altså til at spille en fremtrædende rolle under de danske kors-tog mod venderne.

Bestemmelserne om byttetagning i lagets statutter og ideen om kors-tog står på ingen måde som modsætninger, det var simpelthen en nødvendig forudsætning for at underholde en hær.¹⁶⁵ Byttetagning var en integreret del af krigen på f.eks. den Iberiske Halvø og en skatteindtægt for kongen, der havde retten til en femtedel af byttet.¹⁶⁶ Der er en pointe i, at ingen har betvivlet korstogsbevægelsens indflydelse her. Det virkelig interessante ved Vedemans Lag i en korstogssammenhæng er, at det modsvares af fuldstændig parallelle institutioner i denne anden af den latinske kristendoms grænseregioner: Spanien.

Broderskabet i Belchite

I 1122 blev der i Zaragossa stiftet et broderskab til forsvar for kristendommen, undertrykkelse af muslimerne og befrielsen af den hellige

¹⁶² C. Nyrop, *Danmarks Gilde- og Lavsskråer fra Middelalderen*, vol. I-II (København, 1899-1900), vol. I, p. 10-11 (Flensborg o. 1200) og p. 25 (Odense 1245).

¹⁶³ Skånske Lov, text I, kap. 129, text II, kap. 132, text III, F vii, *Danmarks Gamle Landskabslove*, ed. Johannes Brøndum-Nielsen & Poul Johannes Jørgensen, vol. I-VIII (København, 1933-41), vol. I:1, p. 96-97, 236 og 373-374; jf. Anders Sunesøns parafrase af Skånske Lov, kap. 75, *ibid.*, vol. I:2, p. 573-74.

¹⁶⁴ Zeeb., 2:297; Saxo, p. 451⁷⁻⁸; Sakse, vol. IV, p. 92: »Høvedsmand«. Jf. Saxo, p. 421⁶⁻¹⁶ (Zeeb., 2:253) og 419³⁶-420⁵ (Zeeb., 2:251).

¹⁶⁵ James F. Powers, *A Society Organized for War. The Iberian Municipal Militias in the Central Middle Ages, 1000-1284* (Berkeley, 1988), p. 162-87.

¹⁶⁶ James F. Powers, 'Frontier Competition and Legal Creativity: A Castilian-Aragonese Study based on Twelfth-Century Municipal Military Law', *Speculum*, vol. 52, hf. 3, 1977, p. 465-487, her p. 478ff. Lovgivningen havde også bestemte regler for slaver taget i grænsekrigen. De var specielt vigtige for løskøbelsen af kristne i muslimsk fangenskab.

kirke.¹⁶⁷ Broderskabet blev stadfæstet gennem dets statutter i 1136 af Alfonso I af Aragonien i den spanske by Belchite.¹⁶⁸ Krigen mellem kristne og muslimer i Spanien havde stået på i århundreder. Konflikten havde betydning for en ideologisk og teologisk udredning af retten til at føre krig mod muslimerne og er derfor på et teoretisk, idéhistorisk plan vigtig for udviklingen af korstogstanken.¹⁶⁹ Korstoget var en ideologisk konstruktion, der for altid ændrede det traditionelle konfliktmønster.¹⁷⁰ Urban II havde sidestillet kampen for at genoprette kirken i Taragona med befrielsen af den østlige kirke, »neque enim virtutis est alibi a Sarracenis christianos eruere, alibi christianos Saracenorum tyrannidi oppressionique exponere«.¹⁷¹ Korstoget var Guds gerning formidlet gennem menneskets indsats og denne idé gjaldt også kampen i Spanien, idet Urban i 1098 skrev til biskoppen af Huesca: »Gud bekæmpede i vores tid tyrkerne i Asien og maurerne i Europa med de kristnes kræfter«.¹⁷² Det første Laterankoncil sidestillede pilgrimsfærden med at banke »gentem perfidam« både i Spanien og Jerusalem.¹⁷³ Broderskaber havde længe været af stor betydning for grænsekrigen mod muslimerne. Tjenesten i disse blev opfattet som en bodshandling. Eksempelvis stiftede ærkebiskoppen i Taragona, Oleguer, et broderskab til at hjælpe

¹⁶⁷ »Ad Christianorum defensionem et Sarracenorum oppressionem et sancte ecclesie libertatem«, Rassow, 'La Cofradía de Belchite', p. 224; Se Elaine Lourie, 'The Confraternity of Belchite, the Ribāt and the Temple', *Viator*, vol. 13, 1982, p. 159-176.

¹⁶⁸ Rassow, 'La Cofradía de Belchite', p. 200-220; A. Ubieto Arteta, 'La creación de la Cofradía militar de Belchite', *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. 5, 1952, p. 427-434; Bernard F. Reilly, *The Kingdom of León-Castilla under Queen Urraca 1109-1126*, (Princeton, 1982), p. 171-73.

¹⁶⁹ Erdmann, *The Origin of the Idea of Crusade*, p. 288ff, 314-19. Se Peter Herde, 'Christians and Saracens at the Time of the Crusades. Some Comments of Contemporary Medieval Canonists', *Studia Gratiana*, vol. XII, (Collectanea Stephan Kuttner II), 1967, p. 359-376 og Jean Flori, 'Réforme, reconquista, croisade. L'idée de reconquête dans la correspondance pontificale d'Alexandre II à Urbain II', *Cahiers de Civilisation Médiévale*, vol. 40, 1997, p. 317-335.

¹⁷⁰ For den parallelle udvikling af synet på de ikke-kristne med rødder i et fælles europæisk program, sml. Richard Fletcher, 'Reconquest and Crusade in Spain c. 1050-1150', *Transactions of the Royal Historical Society*, 5. rk., vol. 37, 1987, p. 31-47 med Tore Nyberg, 'The Danish Church and Mission in Estonia', *Nordeuropaforum*, vol. 1, 1998, p. 49-72, p. 53-59. Jf. Hermanson, 'Släkt, vänner och makt', p. 242ff; Christiansen, *The Northern Crusades*, p. 22f.

¹⁷¹ Kehr, *Papsturkunden*, p. 287-88.

¹⁷² PL, vol. 151, 504C: »Nostris siquidem diebus in Asia Turcos, in Europa Mauros Christianorum viribus debellavit«. Se Hehl, 'Was ist eigentlich ein Kreuzzug?', p. 303-4.

¹⁷³ U. Robert, *Bullaire du Pape Calixte II, 1119-1124*, vol I-II (Paris, 1891), vol. II, nr. 449, p. 261-62 (Jaffé, nr. 7111). Se også *ibid.*, nr. 454, p. 266-67 (Jaffé, nr. 7116): »Omnibus in hac expeditione [til forsvar for kirken i Spanien] constanter militantibus eamdem peccatorum remissionem quam orientalis Ecclesie defensoribus fecimus«.

med at sikre det nyligt oprettede ærkebispesæde.¹⁷⁴ Oleguer havde selv været et af vidnerne til Alfonsos grundlæggelse af broderskabet i Belchite ved konsilet i Montearagón i 1122. Broderskabet i Belchite var for både gejstlige og lægmænd, og dets primære mål var kristendommens forsvar i en meget urolig region. Umiddelbart er der store lighedspunkter med Vedemans Lag. Først og fremmest er de begge oprettet i forsvarsøjemed og udsprunget af den daglige trussel fra fjendens overfald.¹⁷⁵ I Belchite kunne man efter at have bekendt sine synder opnå den totale syndsforladelse, som hvis man trådte ind i munkens eller eremitens liv.¹⁷⁶ Men man kunne også træde ind for kortere perioder, hvor samme aflad blev givet, som hvis man drog mod Jerusalem. Derefter fulgte en række bestemmelser for, hvor stor syndsforladelse, man ville få for hvilken tjenesteform, hvad enten man gav penge, stedfortræder eller våben til broderskabet. Broderskabets tilholdssted skulle være borgen Belchite eller hvilken som helst anden borg, der måtte blive fundet passende til formålet.¹⁷⁷ Mens man var i broderskabets tjeneste, var alle lige.¹⁷⁸ Krigen, man udkæmpede i broderskabets tjeneste, var en eftergivelse af den bod, man var blevet pålagt, efter man havde bekendt sine synder. Altså at bodstraffen bliver ombyttet med krigstjeneste. Nøjagtigt samme træk gør sig gældende for Vedemans Lag. Saxo siger, at før de drog til søs, skriftede de for en præst deres gamle synder, og efter udstanden kirkebod nød de den hellige nadver alt, som var de på dødens tærskel. At de inden kampen havde vundet Guds nåde må betyde, at de havde bekendt deres synder. Kirkeboden må så være selve tog-tet.¹⁷⁹ Elaine Lourie har beskrevet indtrædelsen i broderskabet i Belchi-

¹⁷⁴ L.J. McCrank, 'The Foundation of the Confraternity of Terragona by Archbishop Oleguer Bonestruga, 1126-1129', *Viator*, vol. IX, 1978, p. 157-177, her p. 162 og *passim*. Se dog forbehold for mod denne opfattelse Lourie, 'The Confraternity of Belchite', p. 169, n. 39.

¹⁷⁵ Om det spanske samfunds indretning se Elaine Lourie, 'A Society Organized for War: Medieval Spain', *Past and Present*, vol. 35, 1966, p. 54-76; James F. Powers, 'Life on the Cutting Edge: The besieged Town on the Luso-Hispanic Frontier in the Twelfth Century', i Ivo A. Corfis & Michael Wolfe (eds.), *The Medieval City under Siege* (Woodbridge, 1995), p. 17-34, her p. 27ff. og idem, *A Society Organized for War*, *passim*.

¹⁷⁶ Broderskabets Stauter, ed. Rassow, 'La Cofradía de Belchite', p. 224.

¹⁷⁷ *Ibid.*, p. 224-25.

¹⁷⁸ Elaine Lourie, 'The Confraternity of Belchite', p. 169.

¹⁷⁹ Saxo, p. 384¹⁻⁴: »Navigationem orsuri apud sacerdotes præteritæ vitæ piacula deplorabant eorumque religiosa animadversione puniti perinde ac statim decessuri divina altaris libamenta sumebant, cuncta prosperius cessura rati, si rite Deum ante bella placassent«. Münter, *Recherches sur l'Origin des Ordres de Chevalerie du Royaume Dannemarch*, p. 22, mener her at se en pendant til Tempelridder-ordnens statutter. Koch, 'Det danske Folk 1042-1241', p. 764 læser det som, at de underkastede sig religiøse straffe, før de drog i kamp.

te for at opnå *remissio peccatorum* som »prima facie, very similar to entering a monastery for the same purpose«. ¹⁸⁰ Dette argument gælder også for midlertidig tjeneste, da det var samme motivation der lå bag. ¹⁸¹ En tilsvarende opfattelse synes at gøre sig gældende i Vedemans tilfælde. Der er heller intet til hinder for, at man har haft tilsvarende ordninger med hensyn til midlertidig eller evig tjeneste. Det synes rimeligt, at Vedeman har haft en fast bemanning omkring sig og et tilskud af folk i kortere eller længere perioder, især op til større hærøpbud eller korstog. Christiansen siger, at Vedeman hurtigt forsvandt ud af billedet, men Saxo fortæller, at han sammen med Esben Snarre lå ude til landets værn efter 1171. ¹⁸² Når ingen kilde nævner Vedeman efter dette, byder to mulige forklaringer sig til: 1. Vedemans Lag ophørte med at eksistere efter Vedemans død, fordi dets primære formål, forsvaret af de danske farvande, mens borgerkrigen umuliggjorde en effektiv indsats fra kongelig side, var opfyldt, idet forsvaret af de danske kyster var blevet organiseret under Valdemar og Absalon. ¹⁸³ Dette var et velkendt mønster fra den iberiske halvø. Som grænsen rykkede videre mod syd havde tilsvarende broderskaber en tendens til at gå i opløsning, fordi deres funktioner blev overflødiggjort af den politiske og institutionelle organisation, de i første omgang var blevet oprettet til at erstatte, blev (gen)dannet i takt med, at de erobrede områder blev sikret. Ligeledes i eksemplet med ærkebiskop Oleguers broderskab i Taragona, hvor broderskabet døde med biskoppen efter at have opfyldt dets formål: At finansiere forsvaret og den fulde restauration af ærkebispesædet. ¹⁸⁴ 2. En anden mulighed (der ikke udelukker den første som forklaring) er, at Vedemans Lag, som det var tilfældet med Belchite, er blevet afløst af de militære ordener. ¹⁸⁵ Johannitter-ordenen kom til Danmark protegeret af Valdemar omkring 1170 og har uden tvivl spillet en rolle i de mange danske korstog. ¹⁸⁶ Det ville følge ordenens udvikling i det hellige

¹⁸⁰ Lourie, 'The Confraternity of Belchite', p. 168.

¹⁸¹ Marcus Bull, *Knightly Piety and Lay Response to the First Crusade*, p. 171ff. Han argumenterer for, at det at give gaver til klostre og drage på korstog var »intimately, even organically linked«.

¹⁸² Saxo *Grammaticus. Danorum Regum heroumque historia*, vol. 3, p. 737; Saxo, p. 500³⁴⁻³⁶; Zeeb., 2:368.

¹⁸³ Det var faktisk Erich Pontoppidans forklaring i 1741, *Annales ecclesiae*, p. 252.

¹⁸⁴ McCrank, 'The Foundation of the Confraternity of Terragona', p. 177.

¹⁸⁵ Lourie, 'The Confraternity of Belchite', p. 172-74; Alan J. Forey, 'The Military Orders and the Spanish Reconquest in the Twelfth and Thirteenth Centuries', *Traditio*, vol. 40, 1984, p. 197-234.

¹⁸⁶ Optræder første gang i et diplom dateret 1164-78, DD I:2, nr. 163. Jf. *ibid.*, nr. 162 og 147. Erik Reitzel-Nielsen, *Johanniterordenens historie med særligt henblik på de nordiske lande*, vol. I: Tiden før Rhodos (København, 1984), p. 142ff; Tore Nyberg, 'Skandinavisches

land, hvor den blev givet land, der stadig var i muslimske hænder, med det formål, at den skulle erobre dette område. Der er også belæg for, at ordenen havde opslugt hele broderskaber.¹⁸⁷ Der er endda meget direkte paralleller mellem Vedeman og Belchite, og der hersker ingen tvivl om, at korstogsbevægelsen formede den direkte baggrund i begge tilfælde. Broderskabets store tilslutning og eksistens må tages som eksempel på, at korstogstanken også havde nået ud til den danske befolkning.

Brugen af piratica hos Saxo

En af årsagerne til den helt klare misforståelse af Vedemans Lag i historiografien er en fejlagtig oversættelse af broderskabets latinske betegnelse *piratica*, der optræder både som substantiv og adjektiv. Niels Lund oversætter det ved fribytterlag.¹⁸⁸ Riant oversætter det på samme måde ved »Vikingers Gilde«.¹⁸⁹ Eric Christiansens oversættelse er »they took to piracy«.¹⁹⁰ Olrik oversætter også konsekvent *piratica* ved viking ligesom Zeeberg konsekvent kalder ham sørøver. Eksempelvis siger Saxo om Vedeman, at han er »piraticæ operibus clarum«.¹⁹¹ Dette oversætter Olrik ved »den navnkundige Viking« og Zeeberg som »den berømte sørøver Vedeman«.¹⁹² Viking bruges i denne sammenhæng i betydningen sørøver, pirat eller plyndringstogter.¹⁹³ Det er uheldigt at benytte netop dette ord, der giver associationer til overfald på og nedbrænding af fredelige klostre. Det virker mærkeligt, at denne betegnelse skulle kunne gives et religiøst foretagende som Vedemans Lag, der deltog i forsvaret af Danmark og drog med Absalon og Valdemar på korstog. Absalon selv betegnes som *pirata*: »Qui mox antistes creatus non minus

Königtum, Papsttum und Johanniter: Versuch einer Charakterisierung', i Zenon Hubert Nowak (ed.), *Die Ritterorden zwischen geistlicher und weltlicher Macht im Mittelalter* (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historia, vol. V) (Torun, 1990), p. 127-142; Olrik, *Konge og Præstestand*, vol. 2, p. 75; Selv Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, p. 128-29.

¹⁸⁷ Jonathan Riley-Smith, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus c. 1050-1310* (A History of the Order of St. John of Jerusalem, vol. I) (Macmillan, 1967), p. 60-84 og 242-46, især 243.

¹⁸⁸ Lund, *Lið, leding og landeværn*, p. 223.

¹⁸⁹ Riant, *Skandinavernes Korstog*, p. 284, n. 3.

¹⁹⁰ Saxo Grammaticus. *Danorum Regum heroumgue historia*, vol. 2, p. 374-75.

¹⁹¹ Saxo, p. 419³⁵⁻³⁶.

¹⁹² Sakse, vol. IV, p. 18; Zeeb., 2:251. Jf. Zeeb., 2:198: »Dette sørøveri« = Saxo, p. 384¹⁸: »Hic piraticæ cultus«.

¹⁹³ Se Stephani Johannis Stephanii, *Notæ uberiores in Historiam Danicam Saxonis Grammatici* (København, 1645, genoptr. 1978), p. 230.

piratam se quam pontificam gessit«. ¹⁹⁴ Saxos beskrivelse af Absalon er velkendt, men et par citater får næsten helt ny mening i lyset af korstogsbevægelsen: I de første år af sit episkopat lod han ofte bispegården ligge upasset hen, mens han lå i krig med venderne. ¹⁹⁵ Han bragte fred til landet både ved sin vagttjeneste og sin veltalenhed på tinge i hele landet, der forhindrede mange voldelige sammenstød. Derfor, siger Saxo, optrådte han ikke mindre som fædrelandets fader end som biskop og var iøjnefaldende som militærets og religionens strålende tjener. ¹⁹⁶ Niels Lund synes ikke, det er mærkeligt at lade dette ord oversætte ved sørøver eller viking i sin diskussion af brugen af dette hos Saxo, fordi der i dette ord »ligger intet pejorativt«. Saxo har, siger Lund, »anvendt samme ord om udmærkede mennesker tidligere i sin fremstilling«, blandt andre Vedeman. ¹⁹⁷ Dette udspringer af den generelle opfattelse i den danske historiografi af, hvad korstog er og i særdeleshed, hvad Absalons krigstogter var: »Hvis brugen af dette ord fortæller os noget, så antyder det snarest, at man i samtiden opfattede kampen mod venderne som en fortsættelse af de gode gammeldags vikingetog, hvor man drog mod fremmede strande og hjembragte bytte i form af sølv, guld og trælle«. ¹⁹⁸ Men Saxo tegner ikke dette billede af hverken Vedeman, som vist ovenfor, eller af Absalon. Samme sted som han beretter om Absalons vagttjeneste på bekostning af bispegårdens jorder, siger han, at i Absalons øjne »havde det ikke megen værdi at værne om kirken hjemme, hvis man samtidigt lod den i stikken i det fremmede«. Han giver dernæst en forklaring på Absalons motiver, der bestemt ikke giver et billede af vikingeoverfald eller sørøvervirksomhed: »At holde kirkens fjender borte er i lige så høj grad en del af præstegerningen som at drage omsorg for de hellige handlinger. ¹⁹⁹

Piratica bruges både om dem, der kæmper for troen, og dem, der kæmper imod den. Vendernes plyndringstogter kaldes ligeledes *piratica*, og der hersker ingen tvivl om, at det her drejer sig om røveriske

¹⁹⁴ Saxo, p. 413²⁵. Her vælger Zeeberg dog at oversætte ved »sø-kriger« (min fremhævelse), 2:242.

¹⁹⁵ Saxo, p. 413²⁸⁻³⁰.

¹⁹⁶ Saxo, p. 413³⁸⁻³⁹. »Itaque non minus patriæ parentem quam pontificem egit, militiæ et religionis sociato fulgore conspicuus«.

¹⁹⁷ Lund, *Lið, leding og landeværn*, p. 226.

¹⁹⁸ Niels Lund, 'Absalon som kriger og politiker', i F. Birkebæk et al. (ed.), *Absalon, fædrelandets fader* (Roskilde, 1996), p. 73-90, her p. 74; Idem, *Lið, leding og landeværn*, p. 226-27, hvor han bygger videre på Skyum-Nielsens opfattelse af vendertogterne som »Valdemars og Absalons byttetogter mod syd«, p. 227, n. 6.

¹⁹⁹ Zeeb., 2:242; Sakse, vol. IV, p. 6; Saxo, p. 413²⁶⁻²⁸. Jf. Hermanson, *Släkt, vänner och makt*, p. 120-21.

overfald. Men, som jeg har vist, kan den betydning ikke lægges i ordet når det f. eks. bruges om Vedeman eller Absalon, som man tidligere har gjort. I Saxos omtale af Vedemans Lag betegnes først laget som *piratica*.²⁰⁰ Lige efter omtales vendernes skibe som *piraticas*, og det oversættes ved »Vikingsnækker« hos Olrik og »sørøverskibe« hos Zeeberg.²⁰¹ Her ser vi det samme ord brugt om to vidt forskellige ting: Et kristent broderskab og dets fjender.²⁰² Dette betyder, at selve ordet *piratica* ikke har nogen værdiladning. Det er en *terminus technicus*, der bruges om det at udruste et skib og drage i felten med det. Det siger ikke noget om tog-tets karakter. Dette bliver bestemt ud fra intentionerne for at udruste skibet, og hvad man gør under ekspeditionen. Jeg er derfor fuldstændig enig med Niels Lund, når han siger, der intet pejorativt ligger i termen, men ud fra en helt anden forudsætning. Dette har at gøre med en mere principiel diskussion af, hvorledes en oversættelse er afhængig af de briller, man ser igennem. Netop de skibe, der blev udrustet til at deltage i det tredje korstog, hvor vi har skriftligt vidnesbyrd om, at korstoget blev prædiket i Danmark, bliver i *De profectioe Danorum in Hierosolymam* betegnet som *piraticis naves*.²⁰³ Det er utænkeligt at denne ekspedition i samtiden blev opfattet 'som en direkte forlængelse af vikingetidens plyndringstogter', og at oversætte det direkte med »piratskibe« er simpelthen misvisende.²⁰⁴

²⁰⁰ Saxo, p. 383³⁸⁻³⁹.

²⁰¹ Sakse, vol. III, p. 198; Zeeb., 2:199; Saxo, p. 384¹⁵⁻¹⁷: »Octogenas et binas piraticas puppes varie et vicissim cepere, numquam ipsi classem viginti duabus frequentiore habentes«.

²⁰² En slående parallel findes hos Albert af Aachen: »Illi se christianiae professionis milites esse responderunt, a Flandria et ab Antverpia et Frisia ceterisque partibus Galliae se venisse fatentes, et pirates annis octo usque ad hanc diem se fuisse«, Albert of Aachen, RHC, vol. 4, p. 348F. Her ser vi *milites christianae professionis* omtale dem selv som *pirates*. I J. Johrendt, 'Milites' und 'Militia' im 11. Jahrhundert. *Untersuchung zur Frühgeschichte des Rittertums in Frankreich und Deutschland* (Diss. 1971), p. 37, gives samme fortolkning som i den danske historiografi ved 'Seeräuber': »Diese Ritter hatten Geschmack am Seeraub gefunden und betrieben ihn als gutgehenden Erwerb. Wenn sich nun diese Seerpiraten auf den Zug gegen Jerusalem einlassen, so bestimmt nicht aus religiösen Motiven, sondern aus Abendteuer- und Beutelust«. Men igen, jeg tror ikke det betød, de ikke var korsfarere i det mindste i deres egen opfattelse.

²⁰³ SM, vol. II, p. 468: »Ut piraticis constructis navibus, quas 'sneckas' appellamus«.

²⁰⁴ Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, p. 223. Den engelske historiker Christopher Tyerman bruger *De profectioe* som eksempel på, at man i Danmark tilsyneladende blev introduceret til korstog for første gang med Gregor VIII's bulle *Audita tremendi*. Nærværende undersøgelse gør en sådan tolkning usandsynlig, *The Invention of the Crusades*, p. 31-32.

Rygens undertvingelse

Ovenstående har vist, at der ikke er grund til at betragte vendertogterne under Absalons og Valdemars ledelse mellem 1157 og 1169 som andet end udsprunget af korstogsbevægelsen. Valdemar begyndte i denne periode at optræde på mønterne med pilgrimspalme og korsbanner.²⁰⁵ I det hele taget tyder meget på, at Valdemar forsøgte at fremstille sig som korsfarerkonge.²⁰⁶ Allerede i 1146 eller begyndelsen af 1147 havde han sammen med Svend Grathe skrinlagt sin fader Knud Lavards ben og knyttet den kult, der var vokset op omkring hans grav, til kongemagten.²⁰⁷ *Annales Lundenses* husker netop Knud som den, der vendte krig til fred og omvendte hedningene til kristentroen.²⁰⁸ Denne parallel sidestiller krigens forvandling til fred med bekæmpelsen eller omvendelsen af hedningene. Dette billede af kongen som kristenhedens beskytter og fredens garant havde naturligvis rødder langt tilbage i tiden, men billedet af en korsfarerkonge blev fra midten af 1100-tallet en integreret del af kongeideologien. Knud Lavards helgenvita opstiller en slægtlinie af konger, der bragte fred til landet gennem bekæmpelsen eller omvendelsen af hedningene: Erik Ejegod, Knud Lavard og Valdemar.²⁰⁹ Jeg har ovenfor kort argumenteret for en forbindelse mellem korstoget og Rygens udlæggelse til dansk missionsområde inden 1127. Erik Emune indtog ca. 1135-36 øen igen og lod beboerne tvangsdøbe, men de frafaldt atter hurtigt troen.²¹⁰ Rygen blev betragtet som et arnested for hedenskabets vildfarelser og et sæde for afgudsdyrkelsen.²¹¹ Øen var hjemsted for slavernes hovedgud Svantevit. Ifølge både Helmold og Saxo var ophavet til denne guddom den kristne helgen Skt.

²⁰⁵ Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, p. 151.

²⁰⁶ Kurt Villads Jensen, 'Denmark and the Second Crusade'.

²⁰⁷ VSD, p. 171, n. l; Den islandske abbed Nicholas fortæller, at Knud havde et skrin på Sjælland o. 1150, *Alfræði Islensk*, p. 11²³-12⁴. For betydningen af dette, se Kurt Villads Jensen, 'Denmark and the Second Crusade'.

²⁰⁸ DMA, p. 56. Et væsentligt billede, der også blev gengivet i en af de kirkelige sange, der skulle synges ved hans festdag: »Pacem Danis et paganis fidem sanctus contulit«, VSD, p. 223.

²⁰⁹ VSD, *Vita sancti Kanuti*, især Passione, lectio Ia, p. 189-90, IIIa, p. 191-92 og Translatione, lectio VIIa, p. 203-4. Jeg behandlede dette mere udførligt i et foredrag ved *International Medieval Congress 2000* ved Leeds Universitet, 10.-13. juli 2000, med titlen 'The War for Peace: Expansion, Crusade and Danish Royal Ideology in the 12th Century'. Thyra Nors har vist, at Saxo først lader den legitime slægtlinie begynde med Knud Lavard, 'Ægteskab og politik i Saxos Gesta Danorum', *Historisk Tidsskrift*, vol. 98 hf. 1, 1998, p. 1-33, men også Saxo fremhævede slægtskabet til St. Knud: »Waldemarum, divi Kanuti filius«, Saxo, p. 378²⁵.

²¹⁰ Zeeb., 2:173-74; Sakse, vol. III, p. 160-61; Saxo, p. 368²³-369⁶.

²¹¹ Helmold, kap. 6, p. 16: »Ibi fomes est errorum et sedes ydolatriæ«.

Vitus i hvis navn, de var blevet kristnet tidligere. Men rygboerne frafaldt troen, og istedet rejste de en støtte til Skt. Vitus' ære og dyrkede ham som en afgud. Om denne historie er sand er af mindre betydning;²¹² historien viste, at rygboerne var frafaldne kristne. Deres land var altså gammelt kristent land og havde deres fortsatte plyndringer ikke været nok, var dette det sikre bevis på, at krigen var retfærdig. Om rygianernes frafald siger Helmold, at ranerne, der også kaldes rygianere, igen for vild fra sandhedens lys, og således blev deres sidste bedrag værre end det første.²¹³ I 1169 erobrede så Valdemar den Store sammen med Absalon fæstningen Arkona. Efter overgivelsen omhuggedes statuen af Svantevit og kort tid efter overgav hele Rygen sig. Siden indledtes et omfattende kirkebyggeri og missionsarbejde og ved pavelig bulle af 4. november 1169 blev Rygen underlagt Roskilde bispestol.²¹⁴ Udgangspunktet for århundreders overfald på Danmark var blevet underlagt den kristne tro.

Eric Christiansen siger om erobringen, at vel lykønskede Alexander III med indtagelsen af Rygen, men nyheden var kommet til ham ud af det blå og ikke som led i en pavelig strategi.²¹⁵ Derfor kunne det ikke være korstog ifølge Riley-Smiths definition. Men der er ingen tvivl om, at samtiden har betragtet det som et korstog, altså som en del af den af Gud iværksatte krig. Danmark stod på ingen måde uden for den hellige krig, tværtimod ser det ud til, at man har bestræbt sig på at leve op til dens krav. Således virker også Alexander III's opfattelse af, hvad der var sket i Norden: »Når den kristne tro, støttet ved den guddommelige nådes medvirken, udbredes og det vantro folks ondsind tæmmes og lægges i tøjler, føler vi des større fryd og glæde derved i vort sind, jo mere dyrkelsen af Guds bud øges som følge heraf og den hellige og almindelige kirke dag for dag vinder i styrke«. Kongen tog Rygen »ansporet af den himmelske flamme og forsynet med Kristi våben, væbnet med troens skjold« og han havde »beskyttet af Guds nåde ... betvunget grumheden hos mændene på den ø og ... ført deres rå vildfarelser tilbage under Kristi tro og lov, at han har kunnet underlægge den Kristi herredømme«. ²¹⁶ Da kong Valdemar døde i 1182 fik han en

²¹² Den blev benyttet af munkene i Corvey i midten af 1100-tallet til at gøre krav på Rygen, se *Pommersches Urkundenbuch*, vol. I, 786-1253, ed. K. Conrad (Köln, 2. ed. 1970), nr. 4, 37 og 44.

²¹³ Helmold, kap. 8, p. 213: »Rani, qui et Ruguani, mutatis rebus a luce veritatis aberant, factus est error peior priore«.

²¹⁴ DD I:2, nr. 189.

²¹⁵ Eric Christiansen, *The Northern Crusades*, p. 65.

²¹⁶ DRB I:2, nr. 189.

lille blyplade lagt under sit hoved, der fortalte om kongens fineste handlinger, ved hvilke han ville huskes, og som giver et klart billede af en korstogskonge: »Her ligger Valdemar, danernes konge, slavernes første betvinger og herre, fædrelandets befrier, fredens vogter, der som søn af Skt. Knud underkastede rygboerne, og som den første omvendte dem til den kristne tro ... ».²¹⁷ Slaverne var ikke blevet knægtet i 1147 og var fortsat med at hærge de danske kyster under borgerkrigen. Kampen er blevet fortsat i lyset af de privilegier, der blev givet i 1147, hvor Guds fjender ikke var blevet slået. På denne baggrund skal vendertogterne 1157-69 ses. I lyset – og ikke i skyggen – af begivenhederne, som Christiansen siger. Denne kamp opnåede en foreløbig kulmination i 1169 med indtagelsen af Rygen.

I 1171 var en særdels alvorlig og vægtig klage blevet forebragt det apostolske sæde.²¹⁸ Finnerne fornægtede troen og hånede og forfulgte de prædikanter, der var sendt til dem. Således bespottede de Gud og var derfor helvedes børn i dobbelt henseende. Den fredelige mission i Finland var slået fejl og i 1172 blev pavebullen *Non parum animus noster* udsendt og slog ubestrideligt fast, at kampen mod hedningene i Norden var blevet sidestillet med pilgrimsfærden til den hellige grav i Jerusalem.²¹⁹ Enhver, der døde i denne kamp, fik tilgivet alle sine synder, hvis de havde påtaget den som en bodsydelse. På grund af finnernes modstand over for troen måtte korstogsprivilegiet fornys. Med denne bulle havde man et dokument, der til enhver tid kunne retfærdiggøre kampen videre mod øst i Baltikum.

Konklusion

Fra sidste halvdel af det 11. århundrede var Danmark en del af den latinske kristendoms religiøse og politiske verden. Derfor fik korstogsbevægelsen fra begyndelsen en indflydelse på det danske samfund ligesom den gjorde alle andre steder i Europa, og den blev en integreret del af konflikten med det danske kongedømmes omgivende hedenske naboer. Dette er ikke hidtil anerkendt i tilstrækkelig grad i den danske historiografi. Her er korstogsbevægelsen blevet betragtet som et rent skalkeskjul for politiske motiver. Dette er desto tydeligere i behandlin-

²¹⁷ SM, vol. II, p. 87. Kurt Villads Jensen, 'Denmark and the Second Crusade' har vist sammenhængen mellem Valdemars kongeideologi, korstogsbevægelsen og denne indskrift.

²¹⁸ DD I:3, nr. 25, »Gravis admodum«.

²¹⁹ DD I:3, nr. 27.

gen af de krige, den danske kongemagt og kirke udkæmpede med de hedenske vendere især under kong Valdemar I og biskop Absalon. Dette skyldes den forudfattede mening, at korstogsbevægelsen var stort set ikke-eksisterende i Danmark og højst ren udenrigspolitik på kongedømmets vegne. Dette billede må nu ændres. Korstogsbevægelsen formede i høj grad den baggrund, hvorpå vi må se venderkrigene. Som en indikation på, til hvilken grad korstogsidealerne var trængt igennem i det danske samfund, er grundlæggelsen af et religiøst broderskab, Vedemans Lag, der havde nogle meget klare paralleller på den Iberiske halvø. Så institutionaliseringen af korstogsbevægelsen fulgte samme mønster som i en anden af den latinske kristendoms grænseområder. Korstoget var i sidste ende udtryk for en helt bestemt periodes idealer og politiske tænkning, og den danske kongemagt under Valdemar I forstod sig selv i lyset af denne tænkning. At fjerne korstogsbevægelsen fra denne tænkning i Danmark er at fjerne grundlaget for forståelsen af den danske kongemagts ideologi, legitimering og selvforståelse. Disse ideer ændrede, ligesom i Spanien, for altid det traditionelle konfliktmønster i Baltikum.

SUMMARY

Denmark and the Holy War

A Study of the Influence of the Crusading Movement in Denmark

By the second half of the eleventh century Denmark had become a part of the religious and political world of Latin Christendom. Danish society was thus influenced by the crusading movement as elsewhere in Europe from the very start. The movement, moreover, became an integral part the conflict between the Danish Kingdom and its heathen neighbours, a fact that previously has not been sufficiently recognised in writings on Danish history, where the role of the Crusades has been portrayed merely as a means to disguise political motives. This is particularly blatant in the treatment given to the wars waged by Danish kings and the Danish Church against the heathen Wends, especially under King Valdemar I and Bishop Absalon. This misconception can be accounted for by the preconceived notion that the crusading movement never effectively reached Denmark or at most that the Crusades were never more than a convenient foreign policy device of the kings. This picture is badly in need of correction. The Wend wars must most emphatically be seen against the background of the crusading movement. An indication of the degree to which the Crusader ideals permeated Danish society may be seen in the foundation by a commoner named Vedeman of a military religious brotherhood to combat the Wends. Vedeman's Guild, which is mentioned by Saxo Grammaticus, had clear parallels in the Iberian Peninsula. The institutionalisation of the crusading movement in Denmark thus evidences a pattern followed in another boarder region of Latin Christendom. The Crusades were in a very real and efficacious sense an expression of a whole historical period's ideals and political thinking, and these were the terms in which the self-comprehension of the royal power under Valdemar I must be grasped. To do otherwise would deprive us of understanding the ideology, legitimation and self-comprehension of the Danish royal power and the way in which the traditional pattern of conflict in the Baltic was forever changed, just as in a similar way it was changed in Spain.

Translated by Michael Wolfe